

جدید

2025-yil 2-may
№ 18(70)

www.jadid.uz

Tilda, fikrda, ishda birlik!

Jadid

adabiy, ilmiy-ma'rifiy va ijtimoiy haftalik gazeta

@Jadidrasmiy

@Jadidmediauz

@Jadidrasmiy

@Jadid_uz

ANJUMAN

TOKIODA BEHBUDIYXONLIK

Yaponiya poytaxti Tokio shahrida Toyo Bunko – “Sharq kutubxonasi” bor. Mazkur dargohda o'zbek adabiyoti, xususan, jadidlar ijodi bilan jiddiy shug'ullangan professor Hisao Kumatsu ishlaydi. Kumatsu turkiy tillarni, xususan, o'zbek tilini ham yaxshi biladi. U O'zbekistonda bo'lib o'tgan xalqaro anjumanlarda o'z ma'ruzalari bilan faol qatnashib keladi.

(Davomi 2-sahifada.)

FESTIVAL

DONG'I DUNYOGA DOSTON YURT

Rivoyatlarga ko'ra, qadim zamonlarda bir cho'pon mol boqib yurgan chog'i otlardan birining uzun yoli cho'pga ilinib qolganini ko'radi. Shamol esgan sari o'sha yol tebranib, cho'pga uriladi va undan ajib bir ovoz chiqib boshlaydi. U hayrat bilan ushbu ovozga quloq tutadi va ohang qanday paydo bo'layotganini kuzatadi. O'sha kuni cho'pon ilk bor tabiat mo'jizasidan ta'sirlanib, g'aroyib ohang taratadigan qurilma – do'mbirani yasaydi. Do'mbira sadosi cho'ponni borgan sari ilhomlantirib, kuylashga majbur etadi.

Shu tariqa xalq hayoti va orzularini doston qilib, do'mbira bilan kuylaydigan baxshilar paydo bo'ladi. O'zbek folklori ana shunday bitmas-tuganmas xazina ustiga qurilgan.

Xabaringiz bor, 26-28-aprel kunlari butun dunyo san'at ahlining nigohi Xiva shahrida bo'lib o'tgan IV Xalqaro baxshichilik san'ati festivaliga qaratildi. Festivalda dunyoning 40 dan ortiq mamlakatidan 200 ga yaqin vakil ishtirok etdi. Rossiya, Turkiya, Ozarbayjon, Qirg'iziston, Qozog'iston kabi davlatlarning nufuzli ilm maskanlaridan tashrif buyurgan taniqli folklorshunos olimlar baxshichilik san'ati tarixi va uning jahon madaniyati taraqqiyotida tutgan o'rni haqida ma'ruza qildilar.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev mazkur xalqaro festival ishtirokchilariga tabrik yo'llab, Xorazm dostonchilik maktabi g'oyat qadimiy va boy tarixga egaligi, “Lazgi” kabi dunyoga mashhur mumtoz kuy-qo'shiqlar, go'zal raqslar aynan ana shu azim daryodan oziqlanib kelayotganini iftixor bilan ta'kidladi.

(Davomi 3-sahifada.)

ONAJONIM – TABIAT!

VAZIYAT QANCHALIK JIDDIY?

Shu kecha-kunduzda dunyoda bir milliarddan ortiq kishi turli darajadagi suv tanqisligidan aziyat chekmoqda. Sayyoramizda mavjud bo'lgan barcha chuchuk suvning taxminan 70 foizi ekinlarni sug'orish uchun ishlatiladi. Pokiston, Eron, Indoneziya, Hindiston va O'zbekiston kabi mamlakatlarda jami suvning 90 foizi qishloq xo'jaligiga sarflanadi. Bu ko'rsatkich yuqori daromadli mamlakatlarda, xususan, AQShda 46 foiz, Yaponiyada esa 20 foizni tashkil etadi.

O'zbekiston iqtisodiyoti tarmoqlarida ishlatilayotgan suv resurslarining eng katta qismi – 89,7 foizi qishloq xo'jaligi, 5 foizi kommunal xo'jalik, 2 foizi sanoat va 3,3 foizi boshqa tarmoqlar hissasiga to'g'ri keladi.

Iqlim o'zgarishi bilan bog'liq global muammolar suv tanqisligining kelib chiqishini yanada kuchaytirmoqda, buning natijasida qurg'oqchilik va cho'llanish jarayoni yanada kuchayib ketishi hamda aholi turmush darajasiga jiddiy ta'sir o'tkazishi mumkin.

Buni aniq raqamlarda ko'rib chiqsak, muammo ko'lami yanada yaqqolroq namoyon bo'ladi. Markaziy Osiyodagi jami sug'oriladigan yer maydoni 7,9 mln gektarni, bunda O'zbekistonning ulushi qariyb 4,3 mln gektar (55 foiz)ni tashkil etadi.

O'zbekistonning tabiiy iqlim sharoiti-ga ko'ra, respublikada yog'ingarchilikning o'rta darajada bo'lgan uy va bino-inshootlar tomlaridan to'planib tushgan yomg'ir suvini maxsus betonlangan va boshqa moslashtirilgan suv saqlagichlarda yig'ish bir yilda 1 kvadrat metr tom sathidan o'rta hisobda 186 litrga teng yomg'ir suvini to'plash imkonini beradi. Bu borada olimlar tomonidan yetarlicha tajribalar o'tkazilgan.

Bundan tashqari, mamlakatimizda tog'-adirlardan oqib keladigan suvni sun'iy hovuz va inshootlarda to'plash amaliyoti mavjud bo'lib, ushbu tajribani keng ommalashtirish yomg'ir suvidan samarali foydalanish imkoniyatini kengaytiradi.

OBI HAYOT – YERGA NAJOT

Namangan, Samarqand, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarida kuza-tilgan.

O'zbekiston sharoitida yog'ingarchilik o'rta darajada bo'lgan uy va bino-inshootlar tomlaridan to'planib tushgan yomg'ir suvini maxsus betonlangan va boshqa moslashtirilgan suv saqlagichlarda yig'ish bir yilda 1 kvadrat metr tom sathidan o'rta hisobda 186 litrga teng yomg'ir suvini to'plash imkonini beradi. Bu borada olimlar tomonidan yetarlicha tajribalar o'tkazilgan.

Bundan tashqari, mamlakatimizda tog'-adirlardan oqib keladigan suvni sun'iy hovuz va inshootlarda to'plash amaliyoti mavjud bo'lib, ushbu tajribani keng ommalashtirish yomg'ir suvidan samarali foydalanish imkoniyatini kengaytiradi.

“YER BILAN TIL TOPISHA OLMASDIK...”

Qashqadaryo viloyati Dehqonobod tumanidagi “Qodirbaxshi Rahimov” nomli mahalla fuqarolar yig'ini aholisi yomg'ir suvidan unumli foydalanib, bugungi kunda yuqori daromad ko'rmog'ida.

Qudrat Soliyev yoshligidan dehqonchilikka qiziqar, ammo suv muam-mosi sabab yer bilan til topisha olmay kelardi. Tirishqoq va uddaburon vatan-doshimiz buning yechimini topdi. U hovlisida uchta hovuz qazib, yashash uyi va qo'shimcha binolar tarmovlaridan tushayotgan yomg'ir suvini to'plab, tomorqasidagi o'simliklarni tomchilatib va yomg'irlatib sug'orishni yo'lga qo'ydi. Shu paytgacha deyarli bo'sh turgan tomorqa bugun noyob va qimmatbaho o'simlik – kavraklar bilan burkandi.

Kavrak farmasevtika, tibbiyot, oziq-ovqat, qishloq xo'jaligi va boshqa qator tarmoqlarda foydalanib kelinayotgan yuqori daromadli qishloq xo'jaligi mahsulotidir.

– Hovli solib, bu yerga ko'chib kel-ganimda suv muammosi bizni juda qiynar, tomorqamizda hech narsa unmasdi, – deydi dehqon. – Shunday paytlarda suvi mo'l, tuprog'i unumdor, ammo egasi dangasa odamlarni ko'rganimda achinib ketardim. Qani endi shunaqa imkoniyat menda bo'lganida, hovlimni bog'ga aylantirib, hammaning havasini keltirardim, buning ortidan yaxshigina daromad ham ko'rardim, deb qo'yardim o'zimcha. Lekin xayol surish bilan ish bitmaydi. Axir ota-bobolarimiz ne-ne imkonsiz vaziyatlarda ham cho'llarda bo'ston yaratgan.

(Davomi 5-sahifada.)

YORUG' XOTIRALAR

DO'ST HAQIDA SO'Z

Taniqli davlat va jamoat arbo-bi, sharqshunos olim, mohir pedagog va diplomat Rustam Sobirovich Qosimov (1955–2021), Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev ta'бири bilan aytganda, xalqimizning tom ma'nodagi ziyoli, ma'rifatparvar farzandi edi.

Mamlakatimizda ta'lim tizimini

takomillashtirish, ma'naviy-ma'ri-fiy jarayonlarni yangi, yuksak bosqichga ko'tarishda bu inson-ning xizmati katta.

Hayot bo'lganida Rustam Sobi-rovich bu yil 70 yoshni qarshi-lagan bo'lar edi.

Yaqinda bu zakiy va donish-mand insonning ibratli hayot yo'li, samarali ijtimoiy va siyo-siy faoliyati, betakror fazilat-lari haqida zamondoshlari va yaqin do'stlari, hamkasblari va shogirdlarining samimiy xotira-laridan iborat “Rustam Qosimov zamondoshlari xotirasida” kitobi nashrga tayyorlandi.

“Inson qadri ulug', xotira muqaddas” degan ezgu g'oya-ga amal qilgan holda, quyida mazkur to'plamdan o'rin olgan yodnomalardan birini e'tibo-ringizga havola etmoqdamiz.

“Ba'zan botinimizdagi otash o'chadi-yu, kimnidir uchratganda otilgan uchqundan qayta alanga oladi”, deiyshadi. Men Rustam Sobirovich Qosimovga ilk bor duch kelganimda ayni shunday holatni boshimdan kechirdim. Bizni mus-tahkam do'stlik rishtalari bog'lagan edi. Dayarli tengdosh bo'lsak-da, meni “oka” deb atar, bu meni ham xijolat qilar, ham ko'nglimga xush yoqar edi. Xalqona aytganda: “Og'ang do'sting bo'lmas, illo

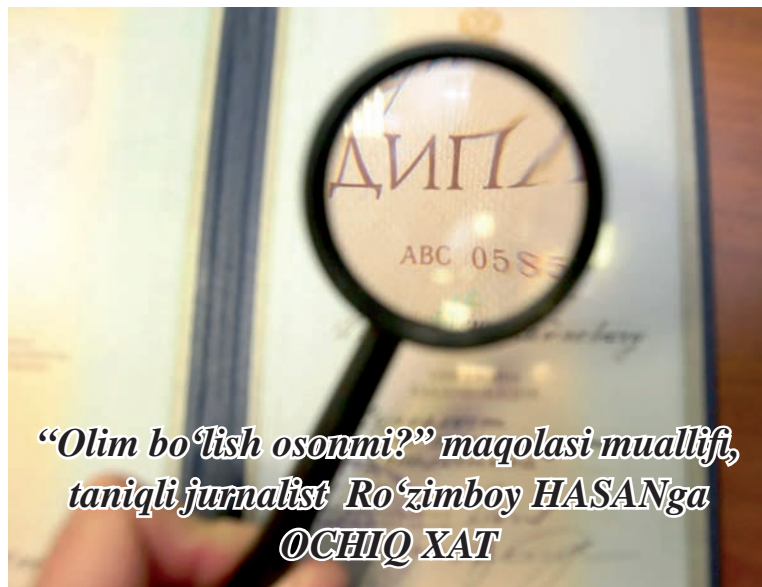
do'sting – har qachon og'angdir”. U menga ruhan do'stdan-da yaqinroq edi...

Rustam Qosimov – asl o'zbek ziyolisining yorqin tajassumi; atoqli olimlar, rektor, diplomat va elchilar shajarasi vakili; serqirra talant sahibi – psixolog, poliglot, qomusiy bilimlar egasi bo'lgan olim; binobarin, ajoyib tashkilotchi va Xudo yorlaqagan rahbar.

(Davomi 5-sahifada.)

MUNOZARA

RENESSANS ULG'AYADIGAN MAYDON

“Olim bo'lish osonmi?” maqolasi muallifi, taniqli jurnalist Ro'zimboy HASANGA @CHIQ XAT

Ro'zimboy, qadrdon! Sizni tajribali, qalami o'tkir jurnalist sifatida bilaman. Mavzuni xolis yoritishga harakat qilasiz, kuyunchak mulohazalaringiz samimiyligi ayniqsa jozibali. Jumladan, “Jadid” gazetasida bosilgan “Olim bo'lish osonmi?” sarlavhali maqolangiz (2025-yil, 18-aprel) e'tiborimni tordidi. O'ylatib qo'ydi, mulohazaga undadi. Maqola har qanday jamiyat uchun g'oyatda muhim va hech qachon dolzarbligini yo'qotmaydigan mavzu – olimlik martabasi, salohiyati, halolligiga doir mushohadaga bag'ishlangan. Maqolaning “Ushbu mulohaza va savollar havoda muallaq qolib ketmas deb umid qilamiz”, deya tugallanishi ilm-fanimiz jonkuyarlarini e'tiborsiz qoldirmas deb o'ylayman.

(Davomi 6-sahifada.)

MILLAT FIDOYILARI

YELKAMA-YELKA

Bir kunda otuvga hukm qilingan aka-ukalar qismati

Burhonovlar sulolasi... Buxorodagi jadidlik harakati haqida so'z borsa, albatta, ushbu sulola eslanadi, uni chetlab o'tishning iloji yo'q. Sulola XIX asr oxiri – XX asrning birinchi choragida Buxorodagi ijtimoiy-siyosiy va madaniy jarayonlarda muhim rol o'ynagan ma'rifatparvar xonadonlardan biri edi.

Ularning ajdodlari Buxoroda o'rta asrlardan boshlab shayxulislom, qozi-kalon, muftiy, rais, mudarris sifatida nom qozongan. Shajara o'qtomirida turgan samarqandlik ulamo Burhon Olim o'g'li – Samarqand shahri chor Rossiyasi tasarrufiga o'tganidan keyin Buxoroga kelib uzoq yillar mudarris va muftiy sifatida faoliyat yuritgan. XX asr boshlariga kelib bu oila vakillari hududda yangi maktablar ochib, taraqqiyot g'oyalarini

ommalashtirishda faol ishtirok etgani haqida ma'lumotlar uchraydi. Sulola-dan yirik davlat arboblari, maorif, madaniyat xodimlaridan torib, pedagog, jurnalist, mashhur kom-pozitorlargacha yetishib chiqqan. Ularning asli kim ekani, jamiyatda qanday yuksak mavqega egaligi borasida to'kis tasavvur hosil bo'lishi uchun birgina insonning ism-sharifini tilga olish kifoya: Mutavakkil Burhonov! Davlat madhiyamiz musiqasining muallifi bo'lgan atoqli bastakor. Sahna oldida biz uning o'zini tamoman kuy va ohangga bag'ishlagan umrini ko'ramiz, parda ortida esa “xalq dushmani” ayblovi bilan otib tashlangan jadid amakilari, akasining fojiali qismatidan bexabarmiz. Quyida Burhonovlar sulolasining achchiq qismatini yashab o'tgan aka-ukalar – to'rt jadid taqdiri haqida hikoya qilmoqchimiz.

(Davomi 7-sahifada.)

TOKIODA BEHBUDIYXONLIK

Boshlanishi 1-sahifada.

Yaqinda “Sharq kutubxonasi” hamda Tokio xorijiy tillar universitetida professor Hisao Kumatsu tashabbusi bilan jadidlikka bag’ishlangan xalqaro anjuman tashkil etildi. Ilmiy-amaliy konferensiya Mahmudxo’ja Behbudiy tavalludining 150 yilligiga bag’ishlandi. Unda soha mutaxassislari, o’zbek, yapon jadidshunoslari va tilimizni o’rganayotgan yaponiyalik talabalar qatnashdi. Quyida anjuman ishtirokchilarining fikr-mulohazalarini e’tiboringizga havola etmoqdamiz.

Shuhrat RIZAYEV,
professor (O’zbekiston):

– Jadidlik masalalarini o’rganish, tadqiq etish bugun O’zbekistonda ham, jahon olimlari o’rtasida ham yangi bosqichga kirdi. Bu, albatta, O’zbekiston Prezidentining tashabbusi va Yangi O’zbekistonda yaratish niyatiga g’oyaviy-konseptual mafkuraviy negiz belgilash maqsadlaridan kelib chiqqan hodisa. Bu hodisani to’liq e’tirof etib, tabriklagan holda, biz endi jadidlik harakatining yuz ellik yillar avval boshlangan global jarayonlarda vujudga kelib, to hozirgi global dunyo miqyoslarida kasb etgan ahamiyatini ko’rsatib beruvchi ilmiy va amaliy izlanmalar, tadqiqotlar, ko’rimlar va umumlashmalar chegarasida birlashmog’imiz lozim. Ochig’i, bugun bu masalalarda ikki toifa jamoa shakllanyapti. Biri ilmiy-nazariy va amaliy manbalariga suyanib, jadidlik harakatini barcha yo’nalishtirish, asosi va taraqqiysi-yu bori ziddiyati, murakkabliklari bilan o’rganish, tadqiq etishni maqsad qilganlar va ikkinchisi, zamona taqozosi bilan dolzarblik kasb etgan ilmiy-amaliy mavzu dunyosiga kirib, undan o’z “piar” manfaatlarida foydalanib qolishga urinayotganlar jamoasi. Bu toifa hozirda o’ta bolalab, ildiz otib borayotgani isbotlab haqiqat emas. Vaholanki, biz hali beri jadidlik harakati merosi, manbalarini tizimli tarzda yig’ib, jamlab, ilmiy istifoda etish borasida tayinli bir ish qilganimiz yo’q. Mavzu-masalaga doir mavjud ilmiy-ijodiy meros parokanda, tarqoq holda. Uni avvalo, jamlab, bir maqbul manzil-makonda saqlash va avlodlarga ma’naviy bisot o’laroq yetkazish o’ta muhim va dolzarb masala. Bu yo’sinda qiladigan ishlarimiz bir olam.

Ikkinchidan, jadidshunos olim-u mutaxassislarni O’zbekiston va jahon sarhadlarida jam etib, mushtarak maqsad sari yo’naltirishning o’zi-da juda jiddiy, muhimdan muhim vazifa. Ana shu maqsad bugun bizni hozirgi eng mutaraqqiy Yaponiyaning Tokio shahrida birlashtirib turibdi.

Men 80-yillardan buyon jadid adiblari ijodi bilan shug’ullanib kelaman. Bir qancha kitoblarni nashr bo’ldi. Aytmoqchi bo’lganim, bu harakat ulkan miqyosda dunyo olimlari bilan birgalikda muhokama qilinaladigan hodisadir. Shu e’tibordan biz Yaponiya poytaxtida jadidlik masalalarini xalqaro darajada talqin va tahlil qilishimiz ayni muddao. Darvoqe, biz jadidlik harakati namoyandalarga bag’ishlangan ayrim yangi filmlar uchun bir qancha xorijlik mutaxassislarni ham jalb etdik. Deylik, Fitrat ijodi bo’yicha muhtaram professorimiz Hisao Kumatsu maslahatchi sanaladi. Chunki bu olim jadid matbuoti va tarixi bo’yicha dunyodagi nufuzli mutaxassislardan biri.

Hisao KUMATSU,
professor (Yaponiya):

– Tarix milliy o’zlikni yaratish va tarqatish uchun eng muhim unsurlardan biridir. Turkiston jadidlari orasida o’lka tarixini yozish xususida ilk so’z ochgan Hoji Muin bo’lsa kerak. 1913-yil boshida o’zi Turkiston nomidan shunday deydi: “Sizlardan o’tinchim shulki, burungi madaniyat va umronim hamda burungi bobolaringiz turklar haqida ahamiyat berib bir mukammal “Turk Turkistoni tarixi” kitobi tasnif qilib, kelajak avlod va ahfodimga suyurol etingiz” (“*Sho’ro*” jurnali, 1913-yil 1-son). Lekin bu ish oson emas edi. Tatar jurnalistlaridan Nushirvon Yovushev yozadi: “Milliy maktablarda o’qitmoq uchun milliy tarix darsligining luzumi har kimga ma’lumdir... Lekin maataassuf bizning Turkistonda bugungacha tarixga ahamiyat berilmadi. Maktablarimiz uchun tarix kitobi (Turkiston tarixi) yozilmadi. Tarix millatning joni – ruhiy, moddiy va ma’naviy hayotidir. Turkiston tarixi. Buni kim yozar?” (“*Sadoyi Turkiston*” gazetasi, 1914-yil 17-son).

Vali Savash YELOK,
professor (Turkiya):

– Adabiyotdagi evrilishlar umumiy ijtimoiy o’zgarishlardan tortib, iste’dod egalarning individual ta’sirlarigacha bo’lgan ko’plab ichki va tashqi omillarga asoslanadi. Ya’ni adabiyot va hayot o’zaro ta’sirda bir-birini shakllantirib turadi.

Adabiyot tarixi yozuvni, sohaning o’tmishi va rivojlanishini tizimli tarzda o’rganadigan intizomdir. Metod jihati-dan bu sohada foydalaniladigan yondashuvlar tarixiy va tanqidiy nuqtayi nazarni talab qiladi. Adabiyot tarixi – xronologik, biografik, tematik, adabiy oqimlar va janrlar markazida, qiyosiy, sotsiologik va ideologik, estetik va formalistik usullar asosida yoziladi. Qaysi usul tanlanishidan qat’i nazar, adabiyot tarixini yozishda manbadan foydalanish, obyektivlik va tanqidiy yondashuv, kontekstuallilik va qamrovlilik asosiy tamoyillar bo’lib qoladi.

Zamonaviy o’zbek adabiyotining tarixiy jarayoni davrlarga ko’ra (jadidlar davri, sovet davri, mustaqillik va keyingi davrlar), janrlarga ko’ra (nazm, nasr, drama), mavzularga ko’ra (milliy uyg’onish, realizm, individual tuyg’ular va global mavzular), g’oya va oqimlarga ko’ra (ma’rifatparvarlik, sotsialistik realizm, lirizm va modernizm) tarzida tasniflanmoqda. Ushbu nomlanish yoki yuqorida zikr etilgan metodlardan qaysi biri asos qilib olinganidan qat’i nazar, zamonaviy o’zbek adabiyotining boshlanishini belgilovchi matnlar va bu matnlarni yaratgan avlodning adabiy merosi to’liq aniqlanmaguncha qamrovli tasnif yaratish mumkin emas. Chunki uning boshlang’ich davriga oid ma’lumotlar to’liq yig’ilmagan. Afsuski, biz uchun g’oyat qadrli bo’lgan Turkiston jadidlik harakati otasi Mahmudxo’ja Behbudiyning boy va rang-barang merosining to’laqonli nashri haqida ham qoniqarli fikr aytish qiyin.

1905-yildan keyingi davrdagi o’zbek davriy nashrlaridagi adabiy manbalarni jamlab o’rganish zarur. Ular adabiyot-shunoslik ilmda tahlilga tortilishi va adabiyot tarixini yozishda qo’l kelishi mumkin. Bu, xususan, adabiyot tarixining chegaralarini belgilash va davrlarni aniqlash, avlod tushunchasi atrofida qanday guruhlanishlar mavjud bo’lganini, ularning o’zaro ta’sirini, yetakchi yoki yo’ ko’rsatgan fikr egalari ta’sir doiralarini tasniflash uchun muhim ko’rsatkich bo’lib xizmat qiladi.

Shu munosabat bilan, avvalo, arab yozuvida, birinchi o’zbek lotin alifbosi va kirill yozuvida chop etilgan 1905–1930-yillar oralig’idagi matnlarni adabiy-ilmiy muomalaga to’la olib kirish kerak.

Bekir TUMEN,
dotsent (Turkiya):

– Bugungi kunda jadidlik tadqiqotlari O’zbekistonning bu masalaga bergan e’tibori va yordami bilan yangi bosqichga kirganini aytish mumkin. Dunyoda ijtimoiy fanlarning ommabopligi pasaygan bir davrda davlat tomonidan moddiy va ma’naviy jihatdan qo’llab-quvvatlanmagan mavzularning ilmiy jamoatchilikda uzoq vaqt davomida tadqiqot obyekti bo’lib qolishi qiyin. XIX asr oxiri va XX asr boshida bugun biz yodga olayotgan Behbudiy hazratlari iqtidorga keltirgan jadidlik harakatini har tomonlama o’rganish o’sha davr tarixini yaxshiroq tushunish uchun juda foydali bo’ladi.

Jadidlik harakati barcha hududlarda bir xil tarqalmadi. Bu harakatning eng barvaqt bo’y ko’rsatgan, e’tibor qozongan hududlari qatorida Edil-O’rol mintaqasi yetakchilik qiladi. Yekaterina II islohotlaridan so’ng boshlangan o’zgarish jarayoni jadid harakatining qabul qilinishini osonlashtirgan edi. Harakatni qo’llab-quvvatlaganlar uning boshqa hududlarga tarqalishida ijobiy rol o’ynagan. Jadidlikdan avval ham zamonaviylashtirish jarayonini boshlagan Ozarbayjon ziyolilari orasida shunga o’xshash g’oyalarni tarqalgan edi. Ammo u yerda jadidlikning qabul qilinishi o’ziga xos tarzda kechdi. Ushbu ikki hududdagi modernizatsiya harakatlarini qiyosiy tarzda o’rganish ham foydali bo’ladi.

Ismoil G’aspralining ozarbayjonliklar bilan olib borgan ikki tomonlama aloqalari faqatgina Ozarbayjon ziyolilarini emas, balki butun Rossiya musulmonlarini ham mutaassir qildi. Tarixga qarasak, Rossiya turklarining o’zaro ta’siri jadid harakati boshlanishi bilan yanada kuchaygani ko’zga tashlanadi. Ayniqsa, 1905-yil nisbiy erkinlik davri boshlanishi bilan bu ta’sir yanada ortdi.

Shu yilgacha bo’lgan davrda harakatning eng muhim vakili G’asprali edi. Ammo 1905-yildan keyin har bir mintaqada ommaviy nashrlar va ijtimoiy-madaniy harakatlar uchun yo’l ochilgach, harakat sur’ati sezilarli darajada oshdi. Yangi yo’nalishtirish paydo bo’lishi bilan o’zgarish va xilma-xillik tezlashdi. G’aspralning 1905-yilgacha bo’lgan “tayyorgarlik davri”da amalga oshirgan ishlari Rossiya musulmonlari orasida umumiy tasavvur, qurultoylar va siyosiy faoliyatlarining shakllanishida asosiy omil bo’ldi. Agar 1905-yilgi erkinlik davri 1880-yillar o’rtalarida yuz berganida edi, ehtimol, o’zgarish jarayoni ancha jadalloq kechgan bo’lardi. Biroq birlik g’oyasi ancha erta zaiflashar va modernizatsiya harakatlarida mahalliy unsurlar ko’proq ustun bo’lardi, ehtimol.

Bugungi kunda turkiy davlatlarda jadidlik tadqiqotlari asosan hududiy miqyosda olib borilmoqda. Hududlar yoki davlatlardagi asosiy manbalarni jamlash va tadqiq etish dolzarb ahamiyatga ega. Jadid harakatining umumiy tahlili qilinmasdan yuz yil oldin sodir bo’lgan voqealarga tarixiy baho berish oson bo’lmaydi. Turk dunyosining turli hududlaridagi jadid nashrlari va namoyandalarning doimiy ravishda o’zaro aloqada bo’lganlarini hisobga olsak, bugun ham bu yo’nalishtagi tadqiqotlarni kuchaytirish o’tmishni yaxshiroq tushunishga yordam beradi, deb aytish mumkin.

Zaynobiddin ABDIRASHIDOV,
filologiya fanlari doktori,
professor:

– 1990-yillarning boshlaridan 2000-yillar o’rtalariga qadar qator jadidlarning merosi “Istiqlol qahramonlari” ruhnida alohida kitoblarni hoida nashr qilindi. Bu nashrlar asosan o’zbek mumtoz yozuvidan joriy imloga tabdil qilingan matnlardan iborat bo’lib, kerakli izohlar bilan ta’minlangan edi. Ma’lum sabablarga ko’ra ushbu matnlar ba’zi o’rinlarda qisqartirildi, arabcha, forsha so’z va iboralarida yangilish o’qilganlari, xususan, o’qilishi qiyin yoki o’qish imkoni bo’lmagan joylari tashlab ketilgan o’rinlar juda ko’p. Shunga qaramay, katta amaliy ish bajarildi va bugungi tadqiqotlar uchun yirik ma’lumot bazasi bo’lib xizmat qilmoqda. Shu o’rinda bugun jadidlik bo’yicha olib borilayotgan tadqiqotlarning yutuqlari bilan bir qatorda jiddiy kamchiliklarini ham aytib o’tish, ularni o’z vaqtida bartaraf etish zarurati paydo bo’ldi.

Bu kamchiliklar asosan nimalarda ko’rinadi va qanday aniqlanadi?

Birinchidan, bugungi tadqiqotlarning katta qismi 2005-yilga qadar arab imlosidan kirill alifbosiga tabdil qilingan adabiy, badiiy va publitsistik matnlar asosida olib borilmoqda. Ta’kidlanganidek, bu matnlarning ba’zi kamchiliklari sababidan tadqiqotlar ham o’ziga yarasha nuqsoni bilan taqdim etilmoqda. 2022-yildan boshlab ilgari nashr qilingan “Tanlangan asarlar” qayta nashr qilina boshlandi. Lekin bu qayta nashrlardagi matnlar yangidan asl matnlarga solishtirilgan holda qayta ko’rilmasdan chiqarilmoqda.

Ikkinchidan, Turkiston jadidlik harakatining shakllanish, rivojlanish va yakuniga yetish borasida davrlashtirish masalasi hozirgacha uzil-kesil hal qilinmadi. Adabiyotchi va tarixchilar orasida jadidshunoslik bo’yicha olib borilayotgan tadqiqotlar va aytilayotgan fikrlar, talqinlar turlicha. Aytish joiz bo’lsa, ikki “guruh” o’rtasida katta jarlik borki, bu olib borilayotgan ishlarning muvofiqlashtirilmasidan dalolat beradi. Holat jadidshunoslik tadqiqotlarining yaxlit o’rganilmayotgani muammosini ham o’rtaga chiqaradi.

Uchinchidan, bugungi jadidshunoslik fanlararo kesimda tadqiq qilinmagani bois, Turkiston jadid harakatining, jadid ziyolilarining umumiy portretini ko’rish, tasavvur qilishning imkoni yo’q. Mavzuning parcha-parcha o’rganilishi esa jadidlikning qanday harakat ekan, jadidlarning tom ma’noda dunyoqarashi qanday ko’lamda bo’lgani, faoliyat qirralarini to’lig’icha ko’rish imkoniyatidan mahrum qiladi.

Shuningdek, o’zbek jadidshunosligi oldida turgan yana bir katta muammo bu Turkiston jadidligining umumijadid harakati bilan o’xshash va farqli jihatlari ochiq qolganidir.

Qolaversa, bugungi jadidshunoslik tadqiqotlari ko’p hollarda jadid ma’rifatchiligi bilan cheklanib qolmoqda. Faqat yutuqlari haqida gapirilmoqda. Tanganing ikkinchi tomoniga ham e’tibor qaratish Turkiston jadidligi va jadidlarning faoliyati haqida to’liq ma’lumot beradi.

Yuqorida sanab o’tilganlar jadidshunoslik muammolarining hammasi emas. Bu muammolarni qisman yoki to’liq bartaraf etish uchun esa, avvalo, jadidlikning boy merosi yangidan tabdil va tahlil qilinishi lozim. Jadid matbuoti to’lalig’icha joriy imloga o’girilishi va kitob shaklida nashr qilinishi kerak. Bu esa jadidlikning juda ko’plab mavzularini yuzaga chiqaradi, yangi tahlillar, fikrlarni o’rtaga qo’yadi.

Shuningdek, jadidshunoslik tadqiqotlarini yagona platforma ostida birlashtirish lozim. Bu esa tadqiqotlarning fanlararo integratsiya usulida olib borilishini ta’minlaydi.

Bugun biz O’zbekiston Prezidenti tashabbusi bilan qayta oyoqqa turayotgan jadidlikning yorqin namoyandasi Mahmudxo’ja Behbudiyning 150 yillik sana-to’yi sharofati bilan ummonortidagi taraqqiyparvar mamlakat poytaxtida umuminsoniy ahamiyatga ega masalalar yuzasidan kengashib turibmiz. O’ylaymanki, bizning xalqaro hamkorligimiz olamshumul samaralarga yetaklaydi.

Bahodir KARIM

yozi b oldi.

Toshkent – Tokio – Toshkent.

“Mutafakkirlarning fikrlari bilan tanishish miya uchun tengsiz mashq: aqlga aql qo’shadi va fikrni charxlaydi.

Iogann GERDER

TALQIN

“Men suygan suyukli...”

Jadid adabiyotining peshqadam vakillaridan biri Abdulhamid Sulaymon Cho'p'oning manguilikka daxldor asarlari orasida, shubhasiz, “Go'zal” she'ri tong yulduzidek charaqlab turadi. She'rning lirik qahramoni suygan suyukli qanchalar go'zal bo'lsa, mazkur she'rning badiiyati ham shu qadar betakror.

Bugun Abdulhamid Cho'p'on hayoti va ijodi Tojikistondagi o'zbek tili umumta'lim maktablarining yettinchi va bitiruvchi sinflarida o'quv dasturi doirasida o'rganib kelinayapti. Unda shoir she'rlari bilan birga mukammal tahliliy maqolalar ham berilganini alohida ta'kidlash lozim. Biz ushbu tahlillarga qo'shimcha o'laroq Cho'p'oning “Go'zal” she'rida mahorat bilan qo'llangan badiiy san'atlarga e'tibor qaratmoqchimiz.

Qayd etish zarur, mazkur she'r bo'yicha cho'p'onshunoslikda talaygina izlanishlar amalga oshirilgan. Ammo, bizningcha, ularda badiiy san'atlar yetarli darajada tadqiq etilmagan. Globallashuv davri adabiy ta'limi badiiy asar tahlilining bir nechta usullaridan foydalanish zaruratini taqozo etmoqda. Shulardan biri – tahlilda badiiy matndagi she'riy san'atlarni aniqlashda estetik zavq ko'lamini o'rganish masalasi. Zamonaviy adabiy ta'limda har bir adabiyot o'qituvchisi bunga jiddiy e'tibor qaratishi lozim.

Cho'p'on she'rning birinchi misrasidayoq tuyg'ularini obrazli ifodalash uchun she'riy san'atlarga murojaat qiladi:

*Qorong'u kechada ko'kka ko'z tikib,
Eng yorug' yulduzdan seni so'raymen.*

Badiiy matndagi “ko'z tikmoq” iborasi qaramoq, tikilmoq, nazar tashlamoq degan ma'nolarni bildiradi va bu yerda ta'bir badiiy san'ati qo'llangan. “Kecha” so'zidagi “qorong'u”, “yulduz”dagi “yorug'” so'zlari tufayli sifatlash san'ati yuzaga kelgan. Ayni paytda “qorong'u” va “yorug'” so'zlari ma'no jihatdan bir-biriga zid bo'lgani bois tazod she'riy san'atining yuzaga kelishiga asos bo'la olganini ham ta'kidlash zarur. She'rning keyingi misralariga nazar tashlaylik:

*Ul yulduz uyalib, boshini bukib,
Aytadir: men uni tushda ko'ramen.
Tushimda ko'ramen – shunchalar go'zal,
Bizdan-da go'zaldir, oydan-da go'zal!*

Yulduzning uyalib, boshini bukib turish holati tashxis (jonlantirish) san'atining o'ziga xos namunasidir. Odatda badiiy asarlarda narsa va hodisalar, hayvon va parrandalar, gul-u giyohlarga inson xususiyatlari ko'chirilsa, tashxis san'ati yuzaga keladi. Poetika ilmda bu usul shaxslantirish deb ham ataladi. Yulduzning lirik qahramon – oshiq savollariga javob berib, xuddi inson kabi gapirishi, yanada aniqrog'i, unga nutq ato etilgani intoq san'atidan darak beradi. Biror so'z ikki yo undan ko'p takrorlansa, takrir hisoblanadi. Keltirilgan matnda “tush” so'zi ikki marta, “go'zal”ning uch marta takrorlanishi hisobiga misralarda o'ziga xos ohang yuzaga kelgan. Biroq matndagi har qanday so'zlar takrori takrir bo'lavermaydi. Takror poetik maqsadga, she'rdagi jozibadorlik va ta'sirchanlikka xizmat qilishi kerak. Shuningdek, estetik zavq ko'lamini ham xuddi shu kabi o'rinlarda yaqqol anglashiladi.

“Go'zal” she'rini shartli ravishda besh qismga ajratib o'rgansak, ikkinchi qismda lirik qahramon endi o'z sevgilisi haqida Oydan eshitishni istab, uni so'roqqa tuta boshlaydi:

*Ko'zimni olaman oy chiqqan yoqqa,
Boshlayman oydan-da seni so'rmoqqa.
Ul-da aytadir: bir qizil yanoqqa
Uchradim tushimda, ko'milgan oqqa.
Oqqa ko'milganda shunchalar go'zal,
Mendan-da go'zaldir, kundan-da go'zal!*

She'rning bu qismida ham Cho'p'on poetik an'anaga izchillik bilan rioya qilgan. Bunda O'ning “tilga kirishi” intoq san'ati tufayli ziyatlangan bo'lsa, shoir fikrni yanada ta'sirliroq ifodalash maqsadida she'riy san'atlarning boshqa namunalari ham tasvir maydoniga safarbar qiladi. To'rtinchi misra oxiridagi “oqqa” so'zi beshinchi misrani boshlab beradiki, bu lafziy san'atlardan biri tasbe ekanligi taqdimot shaklida o'quvchilarga namoyish etilsa, ayni muddao bo'ladi. Shu o'rinda mazkur san'at she'rning birinchi qismida ham “tushda ko'ramen” – “tushimda ko'ramen” ko'rinishida kelganini eslatish o'rinni. She'rshunos olim Vahob Rahmonovning fikricha, “Tasbe san'ati mazmun uzviyligini ta'minlash va to'xtamga asoslanadigan ifodalilikni yaratish uchun qo'l keladigan usuldir”. Darhaqiqat, bu o'rinda ham mazkur san'at imkoniyatlari tufayli mazmunda uzviylik, ayniqsa, misralarda xush ohang vujudga kelganini she'r matnini ifodali o'qish jarayonida yanada aniq kuzatish mumkin. Shuningdek, ikki so'zning o'zaro (“ko'milgan oqqa” – “oqqa ko'milganda”) o'zaro o'rin almashtirish evaziga tardi aks she'riy san'ati vujudga kelganiga ishonch hosil qilamiz.

Cho'p'oning betakror iste'dod egasi ekani, uning nuqtadonligi har bir so'zdan mohirlik bilan foydalanishdan tashqari misralardagi har bir tovushga ham nazokat bilan ma'no yuklay olishida yorqin namoyon bo'ladi. Shoirning badiiy olamini atroflicha tadqiq etgan akademik Naim Karimov mazkur she'r xususida quyidagi o'rinni mulohazani bildirgan: “Bu she'rdagi har bir so'z, har bir tovush o'zidan dilbar ohanglar taratadi. U bir qo'shiq singari jaranglaydi”.

She'rning uchinchi qismida Cho'p'oning badiiy mahorati, shoirona salohiyati yanada aniqrog' ko'zga tashlanadi:

*Erta tong shamoli sochlarin yoyib,
Yonimdan o'tganda so'rab ko'ramen.
Aytadir: bir ko'rib, yo'limdan ozib,
Tog' va toshlar ichra istab yuramen!*

*Bir ko'rdim men uni – shunchalar go'zal,
Oydan-da go'zaldir, kundan-da go'zal!*

Endi lirik qahramon erta tongda esayotgan shamol bilan savol-javob qiladi. Shamol ham o'z iddaosini bayon etadi. Cho'p'on tashxis, intoq va takrirdan tashqari xuddi shu o'rinda alohida mahorat talab qiladigan – husni ta'lil san'ati orqali go'zal badiiy manzara yaratadi.

Darhaqiqat, husni ta'lil – shoirona asoslash, chiroyli asos keltirish degan ma'noni bildiradi. Xo'sh, bu yerda qaysi voqea keltirilgan va nima dalillangan? Shamolning yo'lidani ozib, ya'ni adashib, tog' va toshlar ichida, nimanidir qidirib yurishi bekordan bekorga emas, albatta. Aslida haqiqiy go'zallikka osonlik bilan yetib bo'lmagligi, oshiqdan o'ta fidoyilik, pokiza e'tiqod talab qilishi mumtoz shoirlar tajribasidan yaxshi ma'lum.

Shamol ham oshiqqa xabar berarkan, uni “mendan” yoki “bizdan” ham go'zal degan so'zlarni tilga olmagani zamirida muhim poetik mantiq borligini izohlash zarur. Shamol obrazi mumtoz adabiyotda faol timsollardan biri hisoblanadi. Cho'p'oning badiiy mahorati shundaki, u tasvir maydoniga xuddi shunday an'anaviy obrazlarni olib kiradi. Xolislik va badiiy mantiqni aslo e'tibordan qochirmaydi.

She'rning to'rtinchi qismida go'zal haqida Quyosh ham dil rozini “o'z o'tida bekinib qochib” shunday bayon qiladi:

*Ul ketgach, kun chiqar yorug'lik sochib,
Undan-da so'rayman sening to'g'ringda.
Ul-da o'z o'tida bekinib, qochib,
Aytadir: bir ko'rdim tushdamas, o'ngda.
Men o'ngda ko'rganda shunchalar go'zal,
Oydan-da go'zaldir, kundan-da go'zal!*

Ko'rinadiki, ushbu she'riy matnda ham yuqoridagi kabi she'riy san'atlar tizimli tarzda qo'llangan. Va nihoyat, she'r shunday so'zlar bilan yakun topadi:

*Men yo'qsil na bo'lib, uni suyibmen,
Uning-chun yonibmen, yonib-kuyibmen.
Boshimni zo'r ishga berib qo'yibmen,
Men suyib... men suyib... kimni suyibmen?
Men suygan suyukli shunchalar go'zal,
Oydan-da go'zaldir, kundan-da go'zal!*

She'r ibtidosi she'riy san'atlar hisobiga qay tarzda ziyatlangan bo'lsa, intihoda ham shoir bu an'anaga sodiq qoladi. She'rning lirik qahramoni nomidan xitob qilgan muallif kamtarona ohangda o'zini “men yo'qsil” deya atashi taqsir san'ati ko'rsatkichi hisoblanadi. Bu san'at faxriya she'riy san'atining aksi hisoblanadi.

Misralardagi “yonibmen”, “yonib-kuyibmen”, “suygan”, “suyukli” so'zlari hisobiga ishtiqlik (bir o'zakdan yasalgan so'zlar) san'ati qo'llangan. “Men suyib... men suyib... kimni suyibmen?” misralari zamirida tajohuli orifona, ya'ni “bilib bilmaslikka olish” san'ati yuzaga chiqqan.

“Go'zal” she'rini o'quvchilarga o'rgatishda zamonaviy texnik vositalardan unumli foydalanilsa, asarning mohiyati, jozibas yanada yaqqol anglashiladi. Shunda biz ta'kidlagan estetik zavq ko'lamini ham zamonaviy adabiy ta'limning yangi samaralari sifatida bo'y ko'rsatadi.

Baxtiyor FAYZULLOYEV,
Tojikiston Respublikasi
Xo'jand davlat universiteti dotsenti,
filologiya fanlari nomzodi

DONG'I DUNYOGA DOSTON YURT

Boshlanishi 1-sahifada.

Kamina ushbu konferensiya bahona turkiy xalqlarimizni bir osmon ostiga birlashtirgan qadimiy folklor va uning ijrochilari – baxshilar xususida ayrim mulohazalarni bildirishga jazm qildim.

Xo'sh, dunyo ahli nega folklor namunalari katta qiziqish bilan o'rganmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda keng tarqalgan “Ay Yola” nomli boshqird guruhining “Homay” qo'shig'i turkiy mamlakatlarda katta shuhrat qozondi. “O'rol botir” dostonidan olingan parchaning zamonaviy estradaga solinishi guruhga misli ko'rimagan dvorug' keltirdi. Bu chin ma'noda har qanday san'at xalq merosidan uzilmay oziqlansagina yuksak natijalarga erisha olishiga ishora edi.

Millatimiz taqdiriga bitilgan hassos baxshilar-u baxshichilik san'atining, umuman, xalq og'zaki ijodining o'zbek adabiyotida tutgan o'rini ta'riflashga til o'jiz. Birgina baxshi repertuarida 150 dan ortiq xalq dostonlari bo'lganiga nima deysiz? Har bir doston uch ming satrdan to yigirma ming misragacha aytimlarni o'z ichiga oladi. Bu yog'ini chamalab ko'ravering.

Xalq orasida Ergash Jumanbulbul o'g'li, Fozil Yo'ldosh o'g'li, Po'k'an, Islom shoir, Berdi baxshi, Bola baxshi, Ahmad baxshi kabi doston kuylovchilar o'zlarining favqulodda xotira va iste'dodi bilan barchani hayratga solgan. Po'k'an shoir yetmishdan ortiq, Fozil Yo'ldosh o'g'li oltmishdan ortiq, Ergash Jumanbulbul o'g'li ellikdan ortiq dostonni yoddan ayta olgan. Ayrim baxshilar kuylash asnosida o'zlari ham dostonlar to'qigan. Boysun, Bulung'ur, Nurota, Narpay, Qo'rg'on, Xorazm, Shahrisabz, Sherobod, Chiroqchi kabi yirik dostonchilik maktablari borki, ularning har biri o'z yo'li, so'zi va ohangiga ega.

Sovet hukmronligi davrida adabiyotshunosligimizda doston istilohi bilan yonma-yon poema va ballada atamalar qo'llana boshlangan edi. Shunday vaqtlar bo'ldiki, biz doston so'zini yuqorida keltirilgan xorijiy atamalar bilan almashtirib ham qo'ydik. Ammo oliy hakam – vaqt dostonning barhayot nomini yana bir bor ko'rsatib qo'ydi.

BAXSHI SO'ZINING YANGI JIOLARI

Baxshi so'zining ma'no qamrovi tobora kengayib bormoqda, desam ishonasizmi? Uning shoir, sozchi, sozanda, soqi, sanovchi, yuzboshi, xalfa, jirov, jirchi, oqin, oxun va shu kabi o'nlab ma'nodoshlarini yaxshi bilamiz. Izohli lug'atlarda mo'g'ulcha va buryatcha baxsha, bag'sha – ustod, ma'rifatchi; sanskritcha bhikshu – qalandar, darvesh degan ma'nolarni berishi haqida ham yozilgan. Alisher Navoiyning mashhur baytini eslang:

Navosiz uluning navobaxshi bo'!
Navoiy yomon bo'lsa, sen yaxshi bo'!

Ulug' shoir birinchi misrada navosiz elga navo baxsh etish uchun “navobaxshi” so'zini qo'llamoqda. Shu o'rinda baxshining ruhiyat tabiibi, zamonaviy tilda aytganda, psixolog singari yangi ma'no qirrasini ko'rganday bo'ldim. Chunki ko'ngilga ohang baxsh etish, singdirish bu, avvalo, ruhiy jarayonning muhim qismidir.

Buni qarangi, Mirzo Boburning muhtasham memuarida baxshi so'zi turli ma'nolarda qo'llanilganiga guvoh bo'lamiz. “Boburnoma”da ko'pgina tarixiy ismlar baxshi so'zi bilan baxsha keladi. Nizomiddin Sulton Muhammad baxshi, Abdullatif baxshi, Tag'oyishoh baxshi, Shoh Mansur baxshi, Shoh Husayn baxshi, Qorulg'och baxshi shular jumlasidandir.

O'sha davrda baxshi tushunchasi bugungi ma'nosidan tashqari turli soha va kasblarni ham o'zida qamrab olgan. Bobur bir o'rinda oyog'idan qattiq yaralanib, hassada yurganini yozar ekan, yarasini davolash uchun Atika baxshi ismli mo'g'ul jarrohi kelganini aytadi: “Mo'g'ul eli jarrohni ham baxshi der”,

(“Boburnoma”, 165-b.) Demak, baxshining tabib, jarroh ma'nolari ham bor.

Dostonlarimizni avloddan avlodga avaylab saqlab, yuksak san'at bilan ijro etgan shoir va baxshilar, avvalo, xalq orasidan yetishib chiqqan dehqon va cho'ponlar edi. Ular xalqimizning orzu-umidlari, dard-u armonlari va hayot falsafasini yurakdan his etib, “Xo'sh-xo'sh”, “Turey-turey”, “Churey-churey” kabi sog'im, “Qo'shchi”, “Shox moylash”, “Qo'sh haydash” singari dehqonchilik qo'shiqlarini kuylashgan. Ularda xalqning mehnatkash qiyofasi, hayot tarzi va ruhiyati o'z ifodasini topgan.

DUNYO KEZAYOTGAN DOSTONLAR

Baxshining bolasi baxshi bo'ladi,
Yaxshining bolasi yaxshi bo'ladi...

Bobolarimiz bir paytning o'zida ham baxshi, ham yaxshi bo'la olishgan. Buni faxr bilan, baralla aytishimiz mumkin. Ularning baxshiligi mohiyati xalqning azaliy orzu-armonlari, o'lmas qadriyatlar va hayot falsafasini dostonlar orqali avlodlarga yetkaza olganida bo'lsa, yaxshiligi – bu mo'tabar merosni dunyoga yoyib, yuksak insonparvarlik namunasini ko'rsatolganligidadir.

Ular uchun baxshilik tirikchilik emas, balki xalq ruhini, milliy o'zlikni va ma'naviy dunyoqarashni so'z san'ati orqali saqlash vositasi edi. Bugun qaysi qardosh xalqning folkloriga nazar tashlasangiz, o'zbek dostonlari yoki ularning ta'sirida yaratilgan xalq aytimlarini, albatta, uchratasiz.

Masalan, qozoq baxshichiligida “Alpomish” dostonining bir nechta varianti keng tarqalgan bo'lsa, turkman baxshilari o'z ijodlarini nafaqat milliy an'analarga asosida, balki o'zbek baxshilari bilan hamohanglikda rivojlantirgan. “Shohsanam va G'arib”, “Go'ro'g'li”, “Layli va Majnun”, “Yusuf va Zulayho” kabi dostonlar turkman va o'zbek xalq og'zaki ijodining mushtarak boyligi hisoblanadi. Ushbu dostonlar nafaqat mavzusi, balki ijro uslubi, obrazlar dunyosi, tili va ruhiyati bilan ham bir-biriga juda yaqindir.

Qirg'iz xalqining “Manas”i o'zbek baxshilari tomonidan ham katta muhabbat va ehtirom bilan ijro qilingan. Tojik xalqi “Alpomish” dostonini hamon o'ziga xos maroq bilan kuylab keladi va bu ikki xalq o'rtasidagi tarixiy-madaniy aloqalarning uzoq yillik tarixi borligini ko'rsatadi. Shu ma'noda, baxshilik san'ati xalqlar o'rtasidagi madaniy ko'pri, xalqning mulqot vositasiga aylangan, desak mublag'a bo'lmaydi.

ESKI XOTIRA

Hech esimdan chiqmaydi. Xalq sayillarida, bayramlarda bir terma qulog'imda qolib ketgan:

*Odamlar u odamlar,
Navosiz uluning navobaxshi bo'!*
Navoiy yomon bo'lsa, sen yaxshi bo'!

Ulug' shoir birinchi misrada navosiz elga navo baxsh etish uchun “navobaxshi” so'zini qo'llamoqda. Shu o'rinda baxshining ruhiyat tabiibi, zamonaviy tilda aytganda, psixolog singari yangi ma'no qirrasini ko'rganday bo'ldim. Chunki ko'ngilga ohang baxsh etish, singdirish bu, avvalo, ruhiy jarayonning muhim qismidir.

Buni qarangi, Mirzo Boburning muhtasham memuarida baxshi so'zi turli ma'nolarda qo'llanilganiga guvoh bo'lamiz. “Boburnoma”da ko'pgina tarixiy ismlar baxshi so'zi bilan baxsha keladi. Nizomiddin Sulton Muhammad baxshi, Abdullatif baxshi, Tag'oyishoh baxshi, Shoh Mansur baxshi, Shoh Husayn baxshi, Qorulg'och baxshi shular jumlasidandir.

O'sha davrda baxshi tushunchasi bugungi ma'nosidan tashqari turli soha va kasblarni ham o'zida qamrab olgan. Bobur bir o'rinda oyog'idan qattiq yaralanib, hassada yurganini yozar ekan, yarasini davolash uchun Atika baxshi ismli mo'g'ul jarrohi kelganini aytadi: “Mo'g'ul eli jarrohni ham baxshi der”,

Bobur ELMURODOV,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

MUJDA

“ABDULLA QODIRIY VA OZARBAYJON ADABIYOTI”

Kuni kecha Ozarbayjon Milliy Ilmlar Akademiyasi Nizomiy Ganjaviy nomidagi Adabiyot instituti qoshidagi Ilmiy Kengashda iqtidorli tadqiqotchi Shabnam Mirzazoda o'zining “Abdulla Qodiriy va Ozarbayjon adabiyoti” mavzusida bir necha yillar davomida yozgan doktorlik dissertatsiyasini himoya qildi.

Tadqiqot muallifi o'zbek-ozarbayjon adabiy aloqalar masalasini XX asrning birinchi choragidagi jadidlar faoliyatiga, ularning teatr sohasidagi hamkorliklariga, shuningdek, ozarbayjon tilida nashr bo'lgan “Mulla Nasriddin” hamda o'zbek tilida bosilgan “Mushtum” jurnallari qiyoslariga e'tiborni qaratadi.

Shabnam Mirzazoda 2023-yili Abdulla Qodiriy “O'tkan kunlar” romanining ozarbayjon tilidagi nashrini qayta tayyorlab, Bokuda chop ettirgan edi. Zero, ilk o'zbek romani dunyodagi boshqa millatlar orasida birinchi bo'lib ozarbayjon tiliga o'girilgani ma'lum. Dissertatsiya muallifi 1928-yili Xolid Saidxo'jayev tomonidan ozarbayjon tiliga tarjima qilingan ana shu nusxadan o'z ishida unumli foydalanadi. Shabnam Mirzazoda tadqiqotida Ozarbayjon bilan o'zbek adibi Qodiriyni bog'lab turgan juda ko'plab jihatlarni muhokama qiladi. Adibning “O'tkan kunlar”, “Mehrobdan chayon” romanlari, “Obid ketmon” qissasi, kichik asarlari – barcha-barchasini o'z adabiy mezonlari asosida o'rganadi. Himoya jarayonidakatta avlodga mansub olimlar Shabnam

Mirzazodaning ota-bobolari ham ilm-ma'rifat ahlidan ekanini va bu jarayon avlodlar faoliyatida davom etayotganini ham esga olishdi. Tadqiqotchi ozarbayjonlik adabiyotshunoslarning ilmiy ishlari, shu bilan birga, Mat-yoqub Qo'shjonov, Umarali Normatov, Sobir Mirvaliyev kabi qator qodiriyshunoslarning tadqiqotlaridan unumli foydalanibdi.

Tadqiqot mavzusi nihoyatda muhim va dolzarb, bunday tadqiqotlar o'zbek-ozarbayjon adabiy-ma'rifiy, ijtimoiy-madaniy aloqalarining yanada kuchayishi va mustahkamlanishi uchun xizmat qilishi tabiiy. Shabnam Mirzazoda o'z ishida 2024-yil boshidan Toshkentda “Jadid” gazetasi nashr boshlaganiga ham urg'u berib, kelgusida bu nashr tadqiqotchilar uchun

qimmatli manba bo'lajagini ta'kidlaydi. Tadqiqotchining ilmiy rahbari – O'zbekistonning yaqin do'sti, muhtarama professor Olmos Ulvi xonimni ham ushbu xalqaro ahamiyatga molik ilmiy izlanishning muvaffaqiyatli himoyasi bilan muborakbod etamiz. “Abdulla Qodiriy va Ozarbayjon adabiyoti” mavzusidagi bu tadqiqot kitob holda ozarbayjon va o'zbek tillarida ham nashr bo'lishiga umid qilamiz.

Bahodir NURMUHAMMAD

Neyroqu! HUZURJONOV

O'zqir Sulaymon haqida hikoya

QISM I

Mag'firat xola qabrston darvozasini sekin yopib, chang bosgan qishloq ko'chasiga burildi. Yuzida kiborlarcha viqor aks etsa-da, eski qayg'ularning chuqur izarini ham ko'rish mumkin edi. O'rtda qolayotgan qabrstonida eri, ota-onasi, qaynona-qaynotasi va eng og'ir dardi – vafot etganida endigina olti yoshga to'lgan o'g'ilchasi Manas mangu makon topgan. Xolaning butun hayoti, xotiralari ko'milgan. Og'ir va achchiq xotiralar ustini qovjiragan o't-o'lanlar qoplagan.

Mashina signal berganida chuqur o'y-xayollariga sho'ng'ib borayotgan xola seskanib ketdi. Shoshilib u tomonga yaqinlashgan qizi Havoxon onasini qo'l ishorasi bilan chaqirdi:

– Opa, aeroportga kechikamiz. Samolyot soat uchda, biz hali O'zgan-dan O'shga qaytishimiz kerak!

Mag'firat xola bosh silkidi. Allaqachon ko'rinmay qolgan qabrlar tomon qarab nimadir xirgoyi qildi. Toqatsizlanayotgan qizi qabrstonning ko'hna yo'lakchasidan oyoq kiyimiga ilashgan changni Istanbuldan olingan bejirim dastro'molchasi bilan artib, uni axlat qutisiga tashladi.

– Shunday matohni ham axlatga tashlaydimi? Juda isrofchisizlar. Hali bunga zor bo'lish bor, – dedi Mag'firat xola, dastro'molni chelakdan olib, taxlab, kamzulining cho'ntagiga joylar ekan.

– Mayli, mayli, opa. Olsangiz olavering. Faqat tezroq bo'ling. Kechikamiz.

Mag'firat xola bugun Turkiyaga uchadi, turk yigitlarga turmushga chiqib ketgan qizlarining uyiga. Har yili shunday. Uch-to'rt oy ularning oldida bo'lib qaytadi. Har yili uch-to'rt oy qabrlar qarovsiz qoladi.

QISM II

Istanbul osmonida parrandalardek qatorlashib uchayotgan samolyotlar oy nurida chaqnayotgandi. Ayni paytda shahar ustida Turkiya bayroqlari shamolda hilpirab turar, go'yo har bir baland bino tomidagi bu bayroqlar yer bilan osmon o'rtasida bitmas bayram ramzi edi.

Shaharda Turkiya Jumhuriyati kuniga tayyorgarlik avjida, maktablarda bolalarga vatanparvarlik she'rlari yodlatilmoqda, tarixiy ramzlardan suvenirli ishlanmoqda, milliy liboslar tikilmoqda.

Mag'firat xola shu kunlarda qizlari Nurixon bilan Havoxon yashaydigan Istanbulning eski tumanlaridan birida mehmon. Turk erlarga turmushga

Sun'iy intellekt chizgan surat.

chiqqan ikki qiziga eski paytlarda bo'lgan voqealarni aytib berar, vafot etgan va tirik qarindoshlarini bir-bir eslab chiqardi. Quvnoq bo'lsa-da, qalbining bir burchagida faqat o'zi bilgan og'riq bor edi.

Erdan ayrilgani, vatanidan uzoqligi va albatta, Manas... Olti yoshligida olamdan o'tgan o'g'li, kichik go'dak qabridagi sukunat hamon yuragini ezib kelar edi.

Bu gal ham Havoxonning o'g'li Savash unga Manasni eslatdi. Ammo nega uning ismi Savash? Nega nabirasining ismi "urush"? Nega Manas emas? Agar Manas tirik bo'lganida hozir o'ttiz to'rt yoshga to'lardi. Uning ham o'g'illari tug'lardi. Haqiqiy qirg'iz va o'zbek qonidan bo'lgan o'g'illar. O'z qabrstonining egalari. Bobolari qabrlarining egalari. Shunda Mag'firat xola ham bemalol sayohatlarga chiqarmidi? Qizlarining uyida xotirjam mehmon bo'lardi. Qabrlar yolg'iz qoldi, degan og'ir o'y yuragini ezmas edi.

– Buvi, bayroq kerak. Maktabda ertaga bayroq osishadi, – dedi Savash Mag'firat xolaning xayollarini buzib.

Xola bir lahza jim qoldi. Keyin alohida

ehtiyotkorlik bilan jomadonidan kichik to'rvaa olib chiqdi. Undan Qirg'iziston bayrog'ini olib bolaga tutqazdi. U bu bayroqlarni O'shdan olgan edi. Ataylab, nabirasiga sovg'a qilish uchun. Ammo turk kuyovining oldida ularni Savashga berishning mavridini topa olmadi. Mana hozir ayni payti...

– Bu sening bobolaring yurtining bayrog'i. Ertaga os, hammaga ayt: "Men O'zqir Sulaymonman" degin.

Ertasi kuni maktabga olib borilgan bayroq turk o'qituvchisini hayratga soldi. U muloyimlik bilan tushuntirdi.

– Qirg'izistonni qadrlaymiz, lekin biz Turkiya Jumhuriyati kunini bayram qilyapmiz. Shuning uchun faqat turk bayrog'i lozim.

Savash buvisiga gapni yetkazganda, Mag'firat xola yana to'rvaga qo'lini solib, endi O'zbekiston bayrog'ini chiqardi va:

– Bolam, shuni ham os, – dedi.

Bu safar maktabdan rasmiy qo'ng'iroq bo'ldi. Mag'firat xola o'qituvchi bilan o'zbekcha aralash turkchada:

– Bu bola faqat sizniki emas, menga ham tegishli. Uning tomirida qirg'iz va o'zbek qoni ham oqayapti. Bu bayroqlar uning bir bo'lagi, – dedi.

Maktabda qaror chiqarildi, unga ko'ra, Turkiya bayrog'i bilan bir qatorda Qirg'iziston va O'zbekiston bayroqlari ham ilindi. Mag'firat xola nabirasining yelkasidan yumshoq ushlab:

– Endi sen haqiqiy O'zqirsan, dilbandim! O'zbek va qirg'iz bolasi, – dedi.

QISM III

Shu kuni oilada Savashning ismini O'zqir deb o'zgartirish bo'yicha bahs avjiga chiqdi. Zamonaviy ota-onaga o'g'lining ismi qaysi tilda bo'lishining ahamiyati katta emasdi. Ularga qolsa, Maks, Sergey, Chung Pu ham bir ism. Asosiysi bola bilimdon, sog'lom, aqlli bo'lsa bas. Shuning uchun Mag'firat xolaning tashabbusi kuyovi va qizi tomonidan katta qarshilikka uchradi. Faqat hujjatlarni o'zgartirish xarajatlarining kim tomonidan qoplanishi, idoralarga qatnash ovoragarchiliklari kimning bo'yiga tushishi, asosiy muhokama mavzusiga aylandi. Mag'firat xola bularni o'z bo'yiga olganidan keyin esa hamma mamnun, xona-xonasiga tarqalishdi.

Mag'firat xola Qirg'izistonga qaytishga tayyorgarlik ko'rar ekan, nabirasi – O'zqir Sulaymonning yuzida umid ko'rtdi. Cho'ntagidan bir tumor chiqarib unga uzatdi.

– Ol, buni, buni asra. Bu sehrli tumor. Bu yoningda yursa sen hamisha kuchli bo'lasan. Hamisha g'olib bo'lasan. Hech kimdan qo'rqmaysan. Bu mening senga oxirgi sovg'am. Balki endi ko'rishmasmiz. "Manas"ni yod ol. Boburni o'qi, Navoiyni, Mashrabni eshitishni r'rgan. Eng muhimi, ismingni unutm. Endi hammasi senda, O'zqir. Bolaginam, bizlarni unutma.

O'zqir tumorni kaftiga bosib, kampir bilan vidolashdi.

– Kechiringlar, – deya shivirladi u, – bu bola ham begona emas.

QISM IV

Uning vafotidan keyin qizlari turk erlari bilan uch haftaga O'shga kelishdi. O'zqir ham kelgan edi. Dafn marosimi yig'isiz, so'zsiz, ammo jiddi. Qabrston yonidagi to'ng'ich qiz o'z onasiga shoirlarcha so'zladi.

– Onam oxiri o'zini ham, bizlarni ham kechirdi. Umr oxirida u ham el bo'la oldi.

O'zqir gul qo'ydi. Qabr oldida ikki daqiqa sukut saqladi. Keyin, onalarga xos, tepalikka qarab chuqur nafas oldi. Unda qon bor edi. Unda xotira bor edi.

17.04.2025

SUN'IY ILHOM

NIMALARGA QODIR?

Jahonning yetakchi kompaniyalari tomonidan yaratilgan modellar, xususan, "OpenAI"ning "ChatGPT"si, "Anthropic"ning "Claude"si, "Google DeepMind"ning "Gemini"si kabi intellektual tizimlar adabiyotni generatsiya qilish jarayonida tinimsiz ilgarilab bormoqda.

Xususan, ChatGPT – inson singari mulohaza qila oladigan, murakkab asarlar tuza oladigan model sifatida o'zini namoyon qildi. U haqiqiy adabiy uslubda hikoyalar, she'r-lar yozadi, hatto turli yozuvchilar uslubiga taqlid qilib, yangi asarlar yaratadi.

"Claude" va "Gemini" esa adabiy tahlil, mualliflar uslubini o'rganish va qayta modellashtirish sohasida ulkan yutuqlarga erishdi. Ular hozirning o'zida adabiy tanqid, janr tahlili, syujet qurilishi kabi jarayonlarda ba'zi jihatlarida insondan ham ustun kelmoqda.

Xoh ishonang, xoh ishonmang, ularning roman, hikoya, she'riy to'plamlari, musiqiy albomlari, rassomlik san'ati namunalari, haykaltaroshlik eskizlari, badiiy filmlar ssenariylari, hatto qisqa videoroliklari turli xalqaro tanlovlarda g'oliblikni qo'lga kiritmoqda.

"Jadid" vujudga kelgan mazkur sharoit bilan hisoblashish, undan adabiyot va san'atda unumli foydalanishni jahon, shu jumladan, o'zbek adabiyoti oldida turgan muhim vazifalardan biri, deb hisoblaydi.

E'tiborli jihati, yaqinda SI taniqli adib, Xayriddin Sultonov ijodidan "ilhomlanib" o'ziga tavsiya etilgan syujet asosida "Neyroqu! Huzurjonov" taxallusi bilan o'zbek tilidagi birinchi asarni generatsiya qildi.

Quyida "O'zqir Sulaymon haqida hikoya" deb nomlangan ushbu mo'jaz asarni e'tiboringizga havola etmoqdami. Bu borada fikr-mulohazalaringsizni kutib qolamiz.

YANGI NASHR

ШАМС ИЛА МАВЛОНО

Ikki bahr tutashuvi

Yaqinda iste'dodli ijodkor, filologiya fanlari doktori, professor Ma'rufjon Yo'ldoshevning "Shams ila Mavlonov" qissasi nashr etildi. Asar ulug' valiy-lar Mavlonov Jaloliddin Rumiy hamda Shamsuddin Tabriziyning musohib va hamholigi xususida tasavvur yoinko fikr paydo qilishi bilan e'tiborga molik. Qissa hajman yirik hisoblanmasa-da, undagi irfoniy mazmun-mohiyat va sirli hikmatlar, har bir mulohaza ortida yashirin haqiqatlar o'quvchini so'fiylik maslagi mohiyati tomon boshlaydi, sokin xayollar va so'ngsiz tuyg'ular hosil qiladi.

Qissa voqealari "din va haqiqat quyoshi" deya ulug'langan Mavlonov Shamsuddin Tabriziyning o'smirlilik yillari va maktabdagi saboq onlari bilan boshlangan. Asarni o'qish uchun maxsus tayyorgarlik kerak, ya'ni kitobxon irfoniy ilm hamda ruhoniylar maqomlaridan xabardor bo'lishi lozim. Zero, muallif ham mazkur asarni yozish uchun nafaqat Jaloliddin Rumiy va Shams Tabriziy munosabatlari haqidagi tarixiy va manobiy asarlarni, balki tasavvuf, tariqat ilmiga doir ko'plab kitoblarni o'qigan, asar maslagini yoritishda ulardan unumli foydalangan. Yosh Shamsuddin ruhiy yetuklik yo'lining shariat, tariqat, ma'rifat hamda haqiqat bosqichlari haqida shunday deydi: "Shariat derki, sendagi – seniki, mendagi – meniki. Tariqat aytur: sendagi – seniki, mendagi ham seniki. Ma'rifat derki, na meniki bor, na seniki. Haqiqat aytur: na sen borsan, na men". Xoja Bektoshi Valiy "Maqolot" risolasida mazkur to'rt yo'lni ularga mansub odamlar misolida izohlaydi. Shariat ahlini obidlar deb, ularning toat-ibodatda sobit ekanliklarini aytadi. Unga ko'ra, dunyodagi pok-nopoklik, barcha qoidalar shariat ila ma'lum bo'ladi. Valiy zot tariqat vakillarini zohidlar deb, ularning asli otashdan ekanini, tun-u kun yonib yashash ular maslagi bo'lishini ta'kidlaydi. Zohidlar oxirat umidida umr kechirib, dunyo havaslarini tark etadilar. Tariqatda "mendagi ham seniki" deyilishining mohiyati ana shunda. Uchinchi maqom ma'rifat bo'lib, oriflar yo'lidir. Ular tafakkur ila ikki olamni ham tark etib, Alloh taolaga yetish umidi bilan yashaydilar. Haqiqat darajasi ahlini Xoja

IKKI BAHR TUTASHUVI

Bektoshi Valiy muhiblar deb atab, ular taslimiyat va rizo bilan har narsadan voz kechishlari haqida gapiradi. Ulug' valiy Najmiddin Kubro muhabbat darajalari misolida bu bosqichlarni shunday izohlaydi: "Muhabbatdagi ilk odim nafs uchun mahbubning orzu etilmog'i, so'ngra nafsning o'ziga fido qilinishidir. Undan keyin ikkilikning unutilishi zotlarda na menlik, na senlik bor. Hazrat Alisher Navoiy "Lison ut-tayr" asarida bu maqomni fano deb atab, ularning "vasl nuzhatgohiga" doxillar" ekanligini aytadi. Yozuvchi qissadagi bu hikmat orqali yetuklik maqomlarini bayon etib, ne ulug' zotlar haqida hikoya qilmoqchi bo'layotganini ayon etadi.

Qissada Alisher Navoiyning "Nasoyim ul-muhabbat" tazkirasidagi ikki valiy hayoti bilan bog'liq ma'lumotlardan unumli foydalanilgan. Jumladan, murshid va murid munosabati xususidagi o'rinlarda ham buni kuzatish mumkin. Tazkirada Tabriziy va Avhaduddin Kirmoniy uchrashuvi quyidagi jumalalarda aks etgan: "... Shayx Avhaduddin Kirmoniyini ko'rdi va dedi: ne ishtasen? Ul dedi: toshlig' suvda oy aksin ko'radurmen. Ul dedi: agar bo'yungga' chibon chiqmaydur, oyni ne uchun osmonda ko'rmaysen?" Qissada esa bu uchrashuv mohiyati badiiy to'qimalar asosida to'liq ochiq-

lanadi. Avhaduddin Kirmoniyning Tabriziyga murid tushish niyati bor, ammo toliblik sinovlarsiz bo'lmas. Shayxning sharob keltirish va birga o'qirib ichish haqidagi talabiga Kirmoniy "Haromga yaqin yo'lamayman", deb javob beradi. Tabriziy "ishq ahli ichmay turib mast bo'lishini" ta'kidlab, unga shayxlik qilolmasligini aytadi. Shayx, murshidlarning o'z muridlari ixlosini sinab ko'rishlari so'fiylik tarbiyasining asosiy jihatlariidan hisoblangan. Shu bois ilmiy manbalarda muridlik odoblari qatorida qalban bo'lsa ham shayxiga e'tiroz qilmaslik, murshidda gunoh bo'lsa aralashmasdan, o'z ishida davom etish kabi vazifalar ham asosiy o'ringa qo'yilgan. Tabriziy Avhaduddin Kirmoniyning holini malomat qilar ekan, "bu maydon eranlar maydoni, unda zaiflarga o'rin yo'qligi haqida gapiradi. Ma'lumki, eran – erlar ma'nosini anglatib, Alloh roziligiga yetgan valiy zotlar, deya izohlangan. Ahamiyatlisi, bu nom turkiy istiloh bo'lib, mumtoz adabiyot namunalarida axloqan yetuk insoni komillarga nisbat beriladi. Shu bilan birga erning hurligi va yolg'iz Yaratganga qulligi e'tirof qilinadi. Erlarning qo'rqoq bo'lishi aslo tasavvur etilmaydi. Yozuvchi bu mohiyatni chuqur anglagan holda, er, eran nomini qo'llaydiki, mazkur o'rinlarda ularga xos ulug'vorlik va ma'naviy ozodlik yaqqol aks etadi.

Dunyo – sinov maydoni. Odam (a.s.) bu olamga qilgan birgina xatosining badalini to'lash, ya'ni jazosini tortish uchun yuborildi, uch yuz yil tavba qilib, afv etishni Yaratgandan yolvorib so'radi. Biz Odam Ato avlodlari asl mohiyatni yodda tutib, imtihon maskanida rohat-farog'atga qol bo'lmagligimiz kerak. Inson nimaga tug'ilib, ne uchun yashayotganini idrok etishi lozim. Zotan, tiriklikning mohiyati imyon-e'tiqod va axloqiy kamolotdir. Asarda Mavlononing muridlariga aytgan hikmatlarida shu ma'no aks etadi. Ul hazrat ilmni arqonga qiyos etib, uning hosilasi zulmatdan qutulmoq, ildiz qayerda ekanligini anglamoq bo'lishini aytadi.

Nay haqidagi naql qissaning eng asosiy o'rinlaridan hisoblanadi. Ma'lumki, "Masnaviyi ma'naviy" kitobining muqaddimasi nay hikoyasi bilan boshlanib, uning asl vatandan yiroq tushib, bor dard-u firog'i sir-u asrorga aylangani bayon qilingan. "Shams ila Mavlonov"da nay haqidagi naql Rasululloh (s.a.v.)ning Me'rojga qilgan safarlari bilan bog'lab hikoya etilgan. Nayning oshiqlar sirini nolaga jo etib kuylashi mumtoz namunalarda bot-bot tilga olingan, lekin qissadagi payg'ambarimiz alayhissalomning "bu qamish qiyomatga qadar mening sirimni tarannum qiladi, ammo qalbi ochiq, pok va komil insonlarga bu sirni anglagaylar", degan ta'rifi mazkur

hikoyat mohiyatini kitobxonga to'liq anglatadi.

Mavlononing "g'ayb olami sokinlari" bergan o'g'itlarini doimo yodda saqlagani va Kiro xotundan farzandlariga ham shu hikmatlar asosida tarbiya berishni so'ragani bejiz emas. Hikmatlarni eslaymiz: "Hamma bilan do'st bo'l, hech kimga hasad qilma, hech kimni muhokama etma, odamlar suratini bezatsa, sen siyratni bezat, odamlar boshqalar aybidan so'z ochsa, sen o'z qusuringni o'yla, yaralarga malham bo'l, shifo bo'l, aslo ziyon bo'lma, o'yarlaring so'zlaringga, so'zlaring fe'lingga, fe'ling taqdiringga nuqs etadi, go'zal o'yla, go'zal yasha". Har bir yozuvchi qaysi davr haqida yozmasin, asar mohiyatida jamiyat muhiti va muammolari aks etib turadi. Zohirbinlik, fitna-fasod, ikkiyuzlamachilik va shuhratparastlik ildiz otgan bugungi kunimizda Mavlononing bu hikmatlarini anglash juda muhim.

Asar yakunida Mavlonov va Shamsning hujradagi uch oylik suhbat va olomonning malomati tasvirlanadi. Mavlononing hujradan chiqib, zohirbinlar nazdida, may bilan qaytishi odamlarni g'azabga soladi. Ular bostirib kirib, idishni sindirganlarida shishadan gul sharbati to'kiladi. Ko'rinadiki, valiy zotlar pir-u murid bo'lib, Alloh ishqidan sarxush edilar. Tabriziy orzu qilgan ham murshidi, ham muridini topgan, ularning suhbatlari esa eranlar majlisi yanglig' fayz-u futuhga to'la edi.

Nasiba JO'RAQULOVA, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

DO‘ST HAQIDA SO‘Z

Boshlanishi 1-sahifada.

Yangi O‘zbekistondagi ko‘pgina ezgu ishlarga u o‘zining bilimi va kuch-g‘ayrati bilan munosib hissa qo‘shdi. Bilgan odamlarning bari uni hurmat qilar, ayrim johil amaldorlar esa ko‘p-da yoqtirmas edi. Kitoblar va ilm-u fan – Rustam Sobirovichning jon-u dili edi, u hamisha bir qadam ilgari yurganiga aksariyat zamondoshlar guvohmiz.

Bir necha tillarni a‘lo darajada bilar, bemaol gaplashish, bahslashishdan tashqari, guvohi bo‘lmaganman-u, biroq aminmanki, shu tillarda ravon yoza olardi ham. Suhbatlar, bahs-u munozaralarda turli ellar buyuk mutafakkirlarining so‘zlarini zargarona injalik bilan, ularning o‘z tilida misol keltirganiga o‘zim shohidman.

Marg‘ilon shahrining 2000-yilligini nishonlash uchun hukumat tomonidan tuzilgan ishchi guruh tarkibida birga ishlaganmiz. Bizga atqoli shoira Uvaysiy yashagan oddiygina me‘moriy uyda muzey tashkil qilish topshirildi. O‘shanda Bosh vazir o‘rinbosari bo‘lgan Rustam Sobirovich Marg‘ilonda o‘tkaziladigan tad-birlarga tayyorgarlik ko‘rish uchun tuzilgan tashkiliy qo‘mita rahbarlaridan biri edi.

Qurilishlar asnosida shoiraning hovlisi-dagi mo‘jaz maydonchadan bir necha qabr topildi: ularda jasad qoldiqlari emas, qadim qo‘lyozma kitoblar joylangan kanop qoplar bor ekan. Shoira buvilarining bitiklarini dahriy bolshavoylar bosqinidan asrash uchun avlodlari shu taxlit yo‘l tutmoqqa majbur bo‘lgan, qabr qazib noyob qo‘lyozmalarni ko‘rgan ekan. Tus soddada odamlar... xayol qilganlarki, bu jaholat, kitoblarga, ilm-u ma‘rifatga qarshi bu harb-u zarb hademay tugaydi. O‘shanda qoplar qayta yer ustiga olib chiqiladi, bu nazmiy va falsafiy bitiklarni o‘quvchilar o‘z tillarida o‘qib, bahra oladilar...

Ammo tarbi o‘zani boshqa yoqqa burildi. Gerostratcha vayronkorlik “ijodko‘lari hech yoqqa ketmadilar; yetmaganiga, savodi chiqqan alifbosidan millatimizni mahrum qildilar. Qo‘lida arab imlosidagi bitiklar saqlanib qolgan odamlarni esa shafqatsizlarcha qattilom etdilar. Yillar bo‘yi butunlay unutilgan qo‘lyozmalar yer osti zulmati va xax asoratidan yaroqsiz holga keldi. Samarqand va qo‘qoni ipak qog‘ozning noyob hafif varaqlari bir-biriga yopishib, chirib ketdi...

O‘shanda qadim bitiklar “xilxonasi”ga tegishli organlardan vakillar keldi, qoplar chiqarib olindi. Qo‘lyozmalar ehtiyotkorlik bilan changdan tozalandi va ro‘yxatga olish uchun tuman hokimiyatiga olib ketildi. Bitiklarning bari arab imlosida; fors, arab va eski o‘zbek tillarida edi.

Hokimiyat binosida epchilgina yosh xodim kitoblarni shartta-shartta ajratib, ularga tavsif bera ketdi. Rustam Sobirovich yigitni diqqat va qiziqish bilan, gapini bo‘lmay tingladi; bilganlarini aytishiga qo‘yib berdi, hatto ma‘qullab ham turdi. Yigitning xos “ma‘ruza”si tugagach, qayerda o‘qigani, ustozni kimligini so‘radi.

Keyin... keyin esa hammani hayratda qoldirib, kitoblarni butunlay boshqacha – yozilgan tiliga ko‘ra, fors, arab va o‘zbekcha qilib ajratdi; u yoki bu qo‘lyozmaning nima haqdaligini aniq-ravshan tushuntirdi. Shu tariqa ahli majlisga ham, haligi yigitchaga ham bilimni namoyish qilish emas, til va tarixni bilish muhimroq ekanini uqtirib qo‘ydi.

U kishi muloyim va bariton ovoz sohibi, o‘ta bilimdonlik ila va diplomatlarcha so‘zlar, fikrini o‘zbek va rus tillarida yorqin ifoda eta olardi. Men uning YUNESKO vakillari bilan ingliz tilida, fransuzcha qitiboslarni joy-joyiga qo‘yib gaplashganiga shaxsan guvoh bo‘lganman.

Uning ajoyib sulukatlari bor, hatto sigaretni ham zodagonlarcha bir nazokat bilan chekar edi. Harakatlari, gap-so‘zlaridan sahnada rol o‘ynayotgandek tuyulardi-yu, lekin hech bir artistonalik yo‘q, barchasi tabiiy, uni kuzatish nihoyatda maroqli edi.

Biz Rustam Sobirovich bilan juda ko‘p muzey ekspozitsiyalarini tayyorladik. Men undan noyob rahbarlik tajribasini o‘rgandim – doimo o‘zgalar fikrini hurmat qilar, odamlarni tinglashni bilar, tanbeh bersa halimlik bilan, ko‘ngilga tegmaydigan qilib berar edi. Har qanday fikrni, hatto g‘oyat keskin g‘oyalarni ham eshita olar edi. Xulosa qilishga shoshmas, obdan o‘ylar-fikrlar, keyin esa hammasini yana qaytadan muhokama qilar edi. Basharti, biron taklif ma‘qul kelmaganda ham, mutaxassis olimlar, dizaynerlar, rassom

va hunarmandlar fikrini rahbariyatga yetkazishga va‘da berar edi.

Biz o‘nlab ob‘ektlarni xuddi yo‘q joydan barpo etgandekmiz. Shulardan biri Qarshidagi VIII asrda qurilgan va Chingizxon qo‘shinlari tomonidan vayron etilgan Odina masjididir. Qarshini mo‘g‘ul bosqinchilaridan himoya qilgan madrlarning eng oxirgilari shu yerdan panohtopgan. Sho‘ro davrida masjid qayta tiklandi, lekin charxning kajraftorligini qarangki, madaniy osori atiqa o‘rnida o‘ta xavfli “jinyatchi”lar – Buxoroning mashhuri jahon ruhoniylarini hibsdasaglash uchun turma barpo etildi. Hatto istiqloldan keyingi 2000-yillarda ham bu yer mudhishligi bilan dong‘i ketgan qamoqxona edi.

Masjid qoshidagi madrasa mullavachchalari yashaydigan hujralar kaftday derazali bir kishilik kameralarga aylantirilgan edi. Bu “hujra”larga din arboblari tashlangan – buni ta‘mirlash mahali topilgan yozuvlar ham tasdiqlaydi. Kameralardagi cho‘yan quvurlar esa eng mudhish “topilma” bo‘ldi – ular o‘tgan Vaqt sababli emas, qondan zanglab ketgan. Hammamiz dahshatga tushdik: bu quvurlarda gunohsiz qatl etilgan ajdodlarimizning qoni oqqan...

Masjid hovlisida sardoba – yomg‘ir suvlari jamlab qo‘yiladigan usti yopiq inshoot bor ekan. Sardobada ham qiynoq kameralar bo‘lib, ularda mahbuslar suvxona gumbaziga osib qo‘yilgan.

Mohiyat e‘tibori bilan qaraganda, biz u yerda O‘zbekistondagi qatag‘on qurbonlarining bo‘ljak muzeyi analogini barpo etgan edik.

Ta‘kidlash joizki, Rustam Sobirovich jonkuyar rahbar, qo‘lostidagilarga o‘talarcha e‘tiborli edi. Esimda, Qarshidagi Odina masjidda biror oycha ishlaganimizdan keyin muzeyshunoslardan biri sariq kasalga yo‘liqib, yotib qoldi. Yaqin kunlarda Qarshiga mamlakat rahbari kelishi kutilayotgan edi, shunga qaramay, Rustam Sobirovich bemorni zudlik bilan Toshkentga jo‘natdi, kasalxonaga joylashishini ham o‘zi nazorat qilib turdi. Toshkentga qaytgach, bemorni shaxsan so‘rab bordi.

Qarshidagi ishlardan keyin Rustam Sobirovich poytaxtimizdagi mintaqada qatag‘on qurbonlariga bag‘ishlangan ilk muzeyning barpo qilinishida o‘sha muzeyshunoslarni olimni arxiv masalalari bo‘yicha bosh mutaxassis qilib oldi. Bosh vazir o‘rinbosarining yordami bilan men ham ikkita ekspeditsiyani Sibirning tashlandiq GULAGlariga yuborishga muvaffaq bo‘ldim. Har ikkala ekspeditsiya ko‘ngilli metsenatlar tomonidan ta‘minlandi va ular qatag‘on qilingan, jasadlari Sibirning ovloq yerlaridagi umumiy qabristonlarda abadul-abad qolib ketgan o‘n minglab o‘zbekistonliklarning taqdiridan hikoya qilguvchi nodir materiallarni olib qaytdi.

Rustam Qosimovning qo‘llovi bilan Moskvaga (“Memorial”) va Sankt-Peterburgga ham ekspeditsiyalar uyushtirildi. Yana bir ilmiy guruh esa quloq qilingan o‘zbeklar badarg‘a etilgan Ukrainaga yo‘l oldi. Guruh a‘zolari Ukrainadagi katta bir qabristonda qatag‘onga uchragan Karimov familiyalii kishining avlodlariga duch keladilar; taassufki, ular endi o‘zbek tilida gapirmas ekan.

Skeptik kimsalarning shubha-yu ehtimollariga qaramay, Qosimovning qattiq turishi bilan qatag‘onning sovuq timsollaridan biri bo‘lgan “qora quzg‘un” ekspsonati ham izlab topilib, muzeysga qo‘yildi. Bu – o‘sha mash‘um yillarda tuni bilan odamlarni qamoqxona-yu otuv ijrosiga tashigan mudhish avto ekanini bilishiz.

Rustam Qosimov boshchilik qilgan yana bir muhim loyiha Samarqanddagi Ulug‘bek rasadxonasiga oid. Ekspozitsiyalar ishlamayotgan kunlarning birida mening oldimga bir odam keldi – Ulug‘bekning ikki shogirdiga tegishli qo‘lyozmani sotmoqchi ekan. Bu haqda men Rustam Sobirovichga, u kishi o‘z navbatida o‘sha paytdagi Bosh vazir Shavkat Miromonovich Mirziyoyevga xabar berdi. Bosh vazir qo‘lyozmani sotib olish va zudlik bilan Ulug‘bek rasadxonasi muzeyiga qo‘yish to‘g‘risida ko‘rsatma berdi.

Rasadxonadagi tarixiy fotosuratlarda muhrlangan toshni ko‘tarishga ruxsat olgan ham aynan Rustam Sobirovichdir – bu muzeyni yangi ko‘rgazma bilan boyitishga yordam berdi. Mamlakatimizdagi ko‘pgina haykal va monumentlar shu insonning san‘atni chuqur tushunganligi tufayli yarattildi.

U O‘zbekistonda oliy va o‘rta ta‘limning isloh etilishiga ham katta hissa qo‘shdi, ta‘lim muassasalari rahbarlarini testdan o‘tkazish komissiyasi a‘zosi sifatida faol ish olib bordi. Ta‘lim va madaniyat

o‘rtasidagi aloqani mustahkamlash uchun barcha imkoniyatlarni ishgasoldi. Oliy ta‘limdagi korrupsiyaga qarshi murosasiz kurashdi. Uning fikricha, sohada burch va vazifalarining ahamiyatini anglagan malakali va mas‘uliyatli odamlargina ishlashi shart.

Albatta, hamma narsa faqat unga bog‘liq emas edi. Lekin Rustam Sobirovich o‘z prinsiplari va idealiga har qachon sodiq qola bilgan shaxsdir. Aynan shu fazilatlaritufayli Birinchi prezidentning ham, mamlakatimizning ahamdligi rahbarining ham hurmatiga sazovor bo‘ldi.

Hamisha adolat va ijtimoiy tenglik uchun kurashgan R.Qosimov yurtimizda bir xil me‘moriy uslubdagi qishloqlar barpo etilishining ham tarafdorlaridan bo‘lib, bundan yagona turmush madaniyatini shakllantirish nazarda tutilgan edi.

Shunday qishloqlardan birida Rustam Sobirovich xo‘jako‘rsinchilik bo‘lib qolmasin, deb har bitta kottejni kechasi, shaxsan o‘zi borib tekshirdi. Bir xonadonda o‘g‘il bolalar xonasidagi karavotga Merilin Monroning cho‘milish kiyimidagi surati tushirilgan adyol yopilgan ekan. Mahalliy amaldorlarning xonani bu taxlit “bezagani”dan Rustam Sobirovich hangmang bo‘ldi. Darhol yig‘ilish chaqirdi, bu ishni qilganlar bola tarbiyasi uchun ham mas‘ul ekanini, ularning kaltabinlik va loqaydligi noto‘g‘ri ekanini haqida kuyunib, uzoq gapirdi.

Surxondaryoda – Termiz yaqinida sho‘ro davrida mevalarining o‘ziga xosligi bilan mashhur limonxona bo‘lar, bu tansiqliq ne‘mat faqat partiya arboblarning dasturxoniga tortilar edi. Mustaqillik yillari “Obod qishloq” dasturi doirasida o‘sha limonxona o‘rnida o‘zining maktab, tibbiyot punkti, kutubxonasi bo‘lgan 60 kottejdand iborat qishloq barpo etildi. Bir gal o‘sha qishloqni tekshirgani bordik. Pollar qo‘porilib ketgan, isitish quvurlari yo‘q, cho‘yan batareyalar pol ostiga ko‘milgan... Javob beradigan odam yo‘q – pudratchi pulni olib juftakni rostlagan.

Bu taxlit o‘lda-o‘lda ishlash Rustam Sobirovichni qattiq ranjitir, u o‘ziga nihoyatda talabchan, boshqalardan ham shuni talab qilar edi. Hamma amaldorlar ham u kishidek kuyunchak emas edi. Domla mutafakkirlardan biri aytgan gapni ko‘p takrorlar edi: “Og‘riqni his etsang – tiriksang, o‘zganing og‘rig‘ini his etsang – insonsan”.

Kuyunchaklik, mas‘uliyatni haddan ortiq his etish uning sog‘lig‘iga putur yetkazdi. O‘zgalarning ishini, tashvishini hadeb ko‘ngilga olavermaslik kerakligini ko‘p bora uqtirdim; odam shunday tarbiyalangan bo‘lsa, iloji yo‘q ekan – nachora.

O‘z vaqtida Amudaryo sohilidagi Hakim Termiziy maqbarasi yonida joylashgan bir yarim asrlik chegara postini modernizatsiya qilish ham Rustam Sobirovich bilan menga yuklatilgan edi. Bu shaharcha hozir ham O‘zbekiston – Afg‘oniston chegarasidagi o‘ta muhim janubiy savdo nuqtasi hisoblanadi.

Rustam Sobirovich shaharchada yashaydigan chegarachilar, ularning oilalaridagi shart-sharoit uchun mas‘ul edi. U odamlar bilan batafsil suhbatlashdi, ularni shoyon e‘tibor bilan tingladi, ovloq bir joyda ayollar va bolalarning yashash sharoitiga oid har bitta tafsilotni o‘rganib chiqdi. Menga esa loyihalash va bezash, binolar hamda xizmat xonalarini obodonlashtirish, ko‘rgazmali va boshqa materiallar vositasida harbiy-siyosiy tayyorgarlikni takomillashtirish vazifasi yuklangan edi.

O‘shanda Rustam Sobirovichning qurolni bemaol ishlata olishi, harbiyotni ham bilishi va chegarachilarning texnik tayyorgarligini shu ishnig ustasidagi tekshirgani meni lol qoldirgan. Bu sohani qanday qilib bu qadar chuqur bilishini so‘raganimda, aytdiki, ilgari arab mamlakatlarida tarjimonlik qilgan va ish yuzasidan harbiyotni ham o‘rgangan ekan.

Rustam aka asl ziyoli oilada ulg‘aygan insonning mukammal timsoli, bir-biriga butunlay zid sohalarga oid turli bilimlar va turli nuqtayi nazarlarni o‘zlashtirgan bo‘lsa-da, xolis estet va intelligent bo‘lib qola olgan shaxs edi.

Chunonchi, u O‘zbekistonning xalqaro madaniy-gumanitar hamkorligi va “xalq diplomatiya”sini rivojlantirishni kuchaytirish lozim, deb hisoblar, ammo bu xil yondashuvga siyosiy va iqtisodiy munosabatlariga O‘zbekiston uchun manfaatli deb hisoblaydigan ayrim hamkasblari ishonchsizlik va beparvolik bilan qarar edilar. Biroq Rustam Sobirovich siyosiy va iqtisodiy aloqalar hamisha siyosiy

konyunkturaga, logistika va boshqa omillarga bog‘liq degan nuqtayi nazarida sobit edi. Zotan, madaniy-gumanitar aloqalar, ayniqsa, “xalq diplomatiya”si mamlakatlar o‘rtasida siyosiy va iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirishga imkon beradigan mustahkam ko‘prik o‘rnatadi.

Rustam Sobirovich ma‘lum muddat diniy munosabatlar sohasini boshqardi. U kishining fikricha, islom O‘zbekistonda har doim ilg‘or din bo‘lgan.

Ayni vaqtda bilim va madaniyat turli mojalaroldan, jaholatparastlikdan xalos bo‘lishga yordam beradi, deb hisoblardi. U ayrim diniy mulozimlarning savod va saviya darajasiga tanqidiy qarar edi. Yoshlar bir necha xorijiy tillarni, eng avvalo, ona tilini yaxshi bilishlari lozim, til bilish – hayotda yangi-yangi imkoniyatlarni ochish manbaidir, derdi. Ayni chog‘da, domlain fikricha, davlat va din o‘rtasida muvozanat bo‘lishi lozim. U kishi diniy aqidalarning chetdan tiqishtirilishiga ham, dinning jamiyat hayotidan ihotalab qo‘yilishiga ham qarshi; din va davlatning, o‘zaro raqobatchilik qilmay, hamkor va uyg‘un faoliyat yuritishi tarafdori edi.

Rustam Sobirovich odamlarni biror-bir belgiga ko‘ra – shaharlik yoki qishloqlik ekani, poytaxt yoki viloyatda yashashiga qarab ajratish, tabaqalashtirishga hamisha qarshi edi. Der ediki, “Yurtimizning barcha fuqarolari avvalo O‘zbekiston farzandlari bo‘lishlari zarur”. Buning uchun u shahar va qishloqlarda yashash sharoitlari bir xil bo‘lishini orzu qilardi.

Rustam Sobirovichning kamdan kam rahbarlarda uchraydigan yana bir odati bor – u badiiy ko‘rgazmalarga, kino va spektakllar premyeralariga muntazam borar edi.

Olim sifatida ahli ilm orasida katta hurmat-e‘tiborga ega bo‘lsa-da, davlat xizmati uning uchun muhimroq edi. Qaysi lavozimda ishlamasin, shu sohada uzoq yillar, halol va samarali mehnat qilganlarga o‘zgacha e‘tibor bilan qarashi g‘oyat ibratlidir. Esimda, Islom akademiyasi rektori ekanida atqoli sharqshunos olim, kamtarin inson Ubaydulla Uvatovning 80 yillik yubileyini katta tantana bilan o‘tkazishga bosh-qosh bo‘ldi. Bunday munosabatni – rahbar bo‘lib ishlayotgan zamondoshlarimiz uchun o‘ziga xos mahorat darsi, deyish mumkin.

Uning yuksak insoniy fazilatlarini nafaqat shogirdlari, balki hamkasblari va do‘stlari, hatto g‘animlari ham e‘tirof etadilar. Qisqa umri davomida qayerda ishlagan bo‘lsa, hamisha shunday bo‘lgan. Kimki inson, kimki o‘z ishini fidoyisi va ustasi – uning izzatida edi.

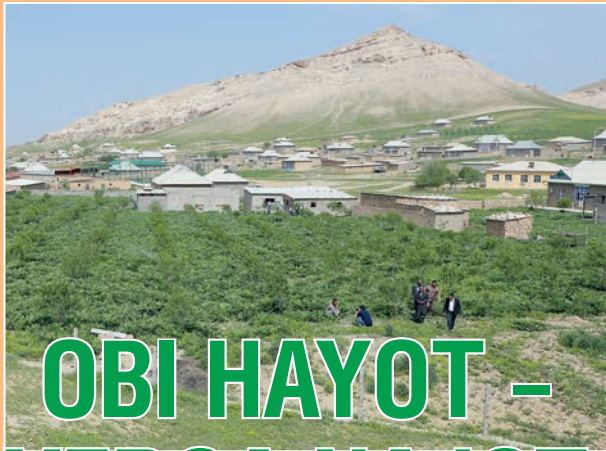
U O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining maslahatchisi, Bosh vazir o‘rinbosari, Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vaziri, Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi rektori va boshqa nufuzli lavozimlarda ishladi. O‘ta mehnatsevar odam edi, hatto xastalanib qolganida ham hurmatli Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning Islom sivilizatsiyasi markazini barpo etish g‘oyasini ro‘yobga chiqarishga bag‘ishlangan yig‘ilishlarni izchil va talabchanlik bilan o‘tkazib keldi. Ba‘zi bir diniy ulamolar, olim va hamkasblari har doim ham uning qat‘iy talablariga javob bera olmas edi. Ayrim safdoshlarining Islom sivilizatsiyasi markazining ahamiyatini tushunmasligi, uni yetarli baholay olmasligi unga og‘ir botar edi. O‘limidagi har muncha vaqt ilgari markazning hozir qad rostlayotgan mahobatli binosi asosini shakllantirishga ulgurdiki, mazkur ish tiriklik dunyosini oldinma-кетин tark etgan Rustam Sobirovich va sobiq muftiy Usmonxon Alimovning unutilmas xizmatlaridan bo‘lib qoldi.

Olijanor insonlar, ular amalga oshirgan ishlar el-yurt xotirasida qiyomatga qadar saqlanib qoladi. Rustam Sobirovichning ortidan ajoyib ziyoli farzandlar, minglab iste‘dodli shogirdlar va undan butun umr minnatdor do‘stlar qoldi; shular safida men ham borligimdan faxrlanaman.

Uning vafoti hammamizni qayg‘uga soldi. Mening esa qaddimni, ko‘nglimni cho‘k‘tirib ketdi...

Rustam Qosimovning madaniy-tarixiy ildizlari bag‘oyat qadim navqiron davlatimizning shakllanishi va taraqqiyotiga qo‘shgan ulkan hissasi, insoniylik fazilatlarini munosib baholash biz – O‘zbekiston ahlining burchimizdir.

Tursunali QO‘ZIYEV,
O‘zbekiston Respublikasi
san‘at arbobi,
professor

OBI HAYOT – YERGA NAJOT

Boshlanishi 1-sahifada.

Ana shundan keyin tabiat in‘omi, Yaratganning ne‘mati – yomg‘ir suvidan samarali foydalanishga kirishdim. Natijani esa ko‘rib turibsiz.

Quadrat akaning aytishicha, u o‘tgan yilgi hosildan jami 300 million so‘m daromad ko‘rgan. Shundan 100 million so‘mi ishchilar mehnat haqi va boshqa xarajatlarga yo‘naltirilgan bo‘lib, oila byudjetiga 200 million so‘m sof foyda kirgan. Izlanishdan to‘xtamaydigan Quadrat aka vodiyya bo‘lgan safarlarining birida Marg‘ilondan 300 tup bodom ko‘chatlarini ham olib kelib, tomorqasiga ekadi. Bugun nafaqat kavrak, balki bodom daraxtlari ham koni foyda bo‘lgan yomg‘ir suviga to‘yinib, ko‘zni quvnatib turibdi.

– Mahallamizda 401 ta xonadon bo‘lib, ularning deyarli barchasi yomg‘ir suvidan foydalanib, kavrak yetishtirishni yo‘lga qo‘ygan, – deydi mahalla raisi Abdusalim Egamshukurov. – Bu o‘simlikni yetishtirish, unga ishlav berish jarayonida muqobil suv resurslarining yo‘qligi mahallamizda ma‘lum bir muammolarni keltirib chiqarayotgan edi. Hozirgi paytda buning yechimi sifatida yomg‘ir suvidan foydalanishni keng yo‘lga qo‘yganimiz. Natijada mahallamizda ishsizlik ham sezilarli darajada pasaygan.

Hududdagi bu tajriba aholi xonadonlaridan tortib, turli davlat tashkilotlari va ta‘lim dargohlarini ham qamrab olgan. Tumandagi 97-maktabda 300 nafar o‘quvchi ta‘lim oladi. Maktab hududiga mingdan ziyod mahalliy iqlimga mos tut, o‘rik, bodom, archa hamda gujum daraxtlari ekilgan bo‘lib, ularning qator orasiga esa kavrak hamda mevali daraxtlar urug‘i sepilgan.

Bu yerdagi daraxtlar dastlab chelaklab sug‘orilgan bo‘lsa, hozirda maktabning orqa qismidagi 100 tonna sig‘imga ega yerosti yopiq hovuziga to‘planadigan yomg‘ir suvi bu yashillikning asosi bo‘lib xizmat qilmoqda. Tarnovlardan tushayotgan suv to‘g‘ri hovuzga yo‘naltiriladi. Bahorgi mavsumda to‘plangan yomg‘ir suvi esa sentyabr oyigacha, ya‘ni kuzgi yomg‘ir mavsumigacha bemaol yetadi.

– Maktabimizdagi bu tajribani o‘rganish uchun qo‘shni tumanlardan, viloyatlardan o‘qituvchilar, maktab direktorlari kelib-ketishyapti, – deydi maktab direktori Sherzod Mengliyev. – Maqsadimiz bitta: o‘quvchi-yoshlarda ona tabiatga bo‘lgan mehnat oshirish, ularda ekologik bilimlarni shakllantirib, kelgusida mamlakatimiz rivoji, yashilligi uchun munosib hissa qo‘shishlarini ta‘minlash. Agar farzandlarimiz yoshligidan tabiat bilan uyg‘un yashasa, o‘z ko‘llari bilan daraxt eka, bog‘ yaratsa, ertaga uni ko‘z qorachig‘idek asrab-avaylaydi.

BIRNI KO‘RIB FIKR QIL...

Hisob-kitoblarga ko‘ra, bir kishining kunlik o‘rtacha suv sarfi 130 litrni tashkil etadi. Yomg‘ir suvidan foydalanish orqali esa bir kishi kuniga o‘rtacha 71 litrgacha ichimlik suvini tejashi mumkin. Dunyoning rivojlangan mamlakatlari, xususan, Turkiya, Isroil, Germaniya, Avstraliya, Singapur, Yaponiya kabi davlatlarda yomg‘ir suvidan foydalanish samarali yo‘lga qo‘yilgan. Misol uchun, Turkiyada umumiy maydoni 2 ming kvadrat metrdan ortiq bo‘lgan ko‘p qavatli uylar hamda yangi qurilayotgan binolarda yomg‘ir suvini yig‘ish tartibi majburiy etib belgilangan. Germaniyada fuqarolarga yomg‘ir suvi yig‘iladigan rezervuarlar qurishi uchun maxsus grantlar va subsidiyalar ajratish tizimi yo‘lga qo‘yilgan. Shuningdek, tashkilotlar maxsus suv yig‘ish texnologiyalari bilan jihozlangan. Birgina Frankfurt aeroportida o‘rnatilgan yomg‘ir suvini yig‘ish rezervuarlari aeroportning ko‘kalamzorlashtirilgan 60 foizlik hududini sug‘orish va texnik suv o‘rnini qoplash imkonini beradi.

Avstraliyada yomg‘ir suvi yerusti va yerosti suvlaridan keyin turadigan uchinchi yirik suv manbasi hisoblanadi. Turarjoylarning 26 foizi yomg‘ir suvini yig‘uvchi tankerlar bilan jihozlangan. Yomg‘ir shahar suv ta‘minotining 9 foizini, shahardan tashqarida 63 foizini tashkil qiladi.

Singapurda ko‘p qavatli uylar, bino-inshootlar va aeroport hududlaridan yomg‘ir suvini yig‘ish maydonlari sifatida foydalaniladi.

Taahhillar iqlim o‘zgarishi O‘zbekistonda suv taqchilligini yanada keskinlashtirishini, qurg‘oqchilikning davomiyligi va davriyligi ko‘payishiga olib kelishini hamda iqtisodiyotning suv resurslariga bo‘lgan ehtiyojini qondirishda jiddiy qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkinligini ko‘rsatmoqda. Shuni inobatga olingan holda, O‘zbekiston Ekologik partiyasi xorijiy davlatlar va mahalliy tajribalar, xususan, Dehqonobod tajribasini amaliyotga keng joriy etish tashabbusini ilgari surmoqda.

Islomjon QO‘CHQOROV

Boshlanishi 1-sahifada

Ilm-fan taraqqiyotining shaxs, millat, xalq, jamiyat, davlat va mamlakat ravnaqi yo'lida qanchalar ahamiyatli ekani sog'lom fikrli katta-yu kichikka kundek ravshan haqiqat. Ilmiy salohiyat borasida shavkatli o'tmishimiz mavjudligidan haqli ravishda faxrlanamiz. Biror fan sohasi va yo'nalishida yutuqqa va e'tirofga sazovor bo'layotgan yoshlarimiz Yangi O'zbekistonning buguni va istiqboli ekanligidan boshimiz ko'klarga yetmoqda.

Har qanday milliy ilm-fan soha va yo'nalishlarini umumlashtirib o'ziga xos daryoga qiyoslash mumkin: u goh jo'shib oqadi, goh sustlashadi, goh to'lib-toshadi, yangi o'zanlar ochib, faqat va faqat olg'a intiladi.

Zamonaviy o'zbek fani sovet zamonlarida ham salmoq, zalvor borasida mavqeyini saqlagan. Kimyo, biologiya, geologiya, fizika, matematika, kibernetika, mumtoz filologiya, qishloq xo'jaligi, qishloq xo'jaligi mashinasozligi va hokazo yo'nalishlarda o'zbek olimlarining, mutaxassislarining munosib o'rni bo'lgan.

2016-yil 30-dekabr sanasida o'zbek ilm-fani qayta dunyoga keldi. Davlat rahbari sifatida endigina faoliyatini boshlagan Shavkat Mirziyoyev o'sha kuni yurtimizdagi ilm-fan faxriylari, yetakchilari, Fanlar akademiyasi mutasaddilari bilan uchrashdi. Dildan suhbatlashdi, orzu-istaklarga, g'oyalarga quloq tutdi. Mazkur davra suhbatini sharofati o'laroq fanimiz qayta qad rostlash yo'liga o'tdi.

O'zbek ilm-fan dunyosida yangi davr boshlandi! Chunonchi, Fanlar akademiyasi tarkibidagi ilmiy-tadqiqot institutlari qayta tashkil etildi, yangilandi. Yangi oliy o'quv yurtlarini-ku, asti qo'yaverasiz! Universitetlarda hayot qaynay boshladi. Tasavvur qilaylik, viloyatlarda ochilgan universitetlar vaqt o'tishi bilan mustahkam ilmiy markazlarga aylanadi, u markazlarda yangi o'zbek fanining yangidan yangi avlodlari yetishib chiqadi.

Ana shu singari o'zgarish va yangilanishlar to'linida chindan ham ilmiy daraja olishga bo'lgan qiziqish kuchaygandan kuchaydi.

Yashirishning hojati yo'q, sakkiz-o'n yil muqaddam ilmiy faoliyatga bo'lgan qiziqish-intilish nihoyatda susayib ketgan edi, chunonchi, olimlar, o'qituvchi-professorlar "dov-dastgoh"ni yig'ishtirishga tushgan, chunki olimlik mashhaqqatini zimmasiga olganlar ham ma'n'an, ham moddiy jihatdan deyarli ayanchli holatga kelgandi. Ilm-fan istagidagi oqim depsinish darajasiga tushdi. Biroq insondagi botiniy qudrat shundaki, har qanday og'ir sharoitda ham ilmdan, ilm izhtiyogidan voz kecholmaydigan-kechmaydigan kuch, kurtak shaklida bo'lsa-da, mag'lubiyat-u tanazzulga bo'y bermaydi. Buning ustiga, davlat tomonidan bo'lgan e'tibor, rag'bat, madad nazarda tutilayotgan oqimga darhol jon bag'ishladi.

Lo'ndasini aytganda, mamlakatimizda nomzodlik, doktorlik ilmiy darajasini olishga bo'lgan qiziqish keskin oshdi. Kechagina olimlik ko'chasiga kirishni o'ziga ep ko'rmagan, ro'zg'or tashvishining turfa manbalarini amal-taqal qilib yurganlar bugunga kelib fan nomzodi, fan doktori bo'lish harakatiga tusha boshladi. (O'rni kelganda, og'ir sharoitlarda ilm yo'lini tark etmagan, o'z sohasi-faniga sadoqat ko'rsatgan professorlarimiz, dotsentlarimiz va o'qituvchi-mutaxassislarimiz sha'niga tasannolar aytib qo'ysak adolatdan bo'lur deb o'ylayman).

Siz, Ro'zimboy, ayni shunday holatning eng nozik muammosiga jamoatchilik

diqqatini qaratmoqdasiz. Ilmiy daraja olish yengillashib ketayotganidan, yengil-yelpi va arzimas mavzularda dissertatsiyalar yoqlanayotganidan, imlo xatosiz yozishni eplamaydiganlar fan nomzodi vasiqasini qo'lga kiritayotganidan, "Va yana hozirda pul evaziga nomzodlik va hatto doktorlik ilmiy ishini yozib beradiganlar borligi"dan tashvishlanmoqdasiz. Har bir tashvishli holatni dalillar ila asoslashga harakat qilmoqdasiz. Milliy fanimiz maydoni, ko'lami va miqyosi toza, halol va samarali bo'lishini o'ylab, qayg'urmoqdasiz. Shuning o'zi har qancha tahsinga loyiq.

Engu niyat yo'lidagi tashvish-u qayg'urishlaringizni qo'llab-quvvatlagan holda ayrim mulohazalarni o'rtoqlashish istagi tug'ildi.

Birinchi navbatda, ilm ahliga munosabat xususida.

Ro'zimboy! Oddiy odamlarimiz orasida ilm-fanga, olimtabiat kishilarga istehzoli qarash mavjud. Maktabda, hatto oliy o'quv dargohlarida "a'lo"ga o'qiydigan, tirishqoq, izlanuvchan, qo'lidan kitob tushmaydigan o'quvchi va talabalarni ochiqdigan ochiq kamsitish, behurmatlash odati hanuz uchrab turadi. Unday yigit-qizlar ortidan, "Anavi, professor!", "Bilag'on akademik-ki!" deya istehzolar yog'dirishadi. Afsuski, arzimasdek ko'ringan bu odat ilmdan yiroq odamlarimiz qarashlarida yosh ulg'ayganda ham saqlanib qoladi. Taassuf, "Olim bo'lish osonmi?" maqolasining aksariyat o'rinlari shunday kayfiyatni yodga solmoqda.

"Bir professor atigi bir yil davomida 56 (!) nafar falsafa bo'yicha fan doktori tayyorlabdi" degan xabar bilan boshlabsiz maqolani. Bo'rttirish, mubolag'a "san'ati" jurnalistikaning azaliy "ko'rki" ekanligi yangilik emas, buni qarangki, Sizdek tajribali qalamkash, tag'in g'oyatda jiddiy mavzuda so'z yuritayotgan kuyunchak ziyoli ham mazkur an'ana iznidan chiqolmabsiz. Mabodo chindan ham bir yilda shuncha shogird yetishtirgan "ustoz" bor ekan, uning epcilligini doston qilishimiz, afsonaviy vatandoshimizni Ginneslar kitobi-ga tavsiya etish yo'lini izlashimiz, qalam-daftarini qo'tliqlab yurtimizga yetib keladigan ginneschilarga peshvoz chiqishga hozirlik ko'rshimiz va o'sha professor ko'rsatgan karomatni atroflicha... jurnalist tekshiruv

chig'irig'idan o'tkazganimiz ma'qul emasmi?!"

Aslida so'z va fikr ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladigan mubolag'a salgina me'yordan ortdimi, aks ta'sir ko'rsatadi, buni Sizga eslatguvli joyi yo'q, jon do'stim.

Kimningdir jiyani besh yildan buyon tibbiyot fanidan nomzodlik ishini yoqlash uchun yelib-yugurayotgan ekan, otasiga rahmat unday yijanning. Lekin "yelib-yugurish" iborasi ilmiy izlanish mashhaqqatidan ko'ra, ilm tevaragidagi nosog'lom ovoragarchilik, sansalorlikni "ta'riflash"da qo'l keladi. Boshqa viloyatdan yosh bir qiz esa shu ish boshida turgan uddaburon biroviga uch ming dollar bergan ekan, shu haq evaziga darrovgina ilmiy ishini tayyorlab beribdi.

"Falonchi unday dedi, pistonchi bunday dedi"lar ko'z o'ngimizda umumiy manzarani chizayotganday bo'ladi, ammo ular dalil o'rnga o'tmaydi, ilm kishilari bunday misollarni dalil o'rinda qabul qilishmaydi. Nazarimda, publitistik maqolada ham bu tarzda isbotlashlarga zo'r berish o'rta-ga tashlanayotgan mulohazalar salmog'ini bo'shashtirib yuboradi. Nima emish, "Buning uchun ilmiy ishlarni tasdiqlaydiganlar orasidan tanish topsa bo'ldi... Hatto bir varaqqa sig'maydigan ilmiy tadqiqot qilmagan odam ham "kuf-suf" deguncha falsafa doktori bo'lib turibdi-da!"

E, ha-a, ilmiy ishlarni kimlar qay tartibda tasdiqlashini, umuman, ilmiy mavzuni tasdiqlashdan tortib to uning muallifiga ilmiy daraja bergunga qadar qanday bosqichlar bosib o'tilishini bilamizmi? Tasavvur qilamizmi? Ana shu bosqichlarning har birida o'z sohasining ne-ne bilimdon va fidoyilari qog'ozdan bosh ko'tarmay o'tirganini bir og'iz "kuf-suf"ga tenglashtirish, ta'riflash qanchalar noo'rin, qanchalar bepisandlik, qanchalar bexabarlik, Ro'zimboy do'stim?!

Shu o'rinda achchiq bir haqiqatni tilga olishga to'g'ri keladi. Hech zamon-hech makonda yaxshi tadqiqot yomon tadqiqotdan ko'p bo'lmaydi. Boshqacha aytganda, favqlodda ilmiy kashfiyot nisbatan anchagina oz foizni tashkil etadi. Yanayam boshqacharoq ifodalashga harakat qilsak, sanoqli muvaffaqiyatli kashfiyotlarga erishish uchun ko'plab muvaffaqiyatsiz tadqiqotlarga

sarflangan chiqim-u sa'y-harakatlarga chidashga to'g'ri keladi. Zero, katta va noyob kashfiyotlar zo'ye ketgan tajriba-eksperimentlar mevasi, hosilasi hisoblanadi. Siz nazarda tutgan, yengil-yelpi va nosog'lom yo'llar bilan fan nomzodi va fan doktori ilmiy unvonini qo'lga kiritganlar esa o'z sohasi jamoatchiligi orasida otning qashqasidek ajralib turadilar. U toifadagi ucharlar Siz ijobiy dalil sifatida xotirga olgan Urganch davlat universiteti professori Bahovuddin Sodiqov singari chinakam olimlarga aslo soya sololmaydilar. Axir fan olamida olimlik odobi, ilmiy oriyat, ilmiy g'urur-nafsoniyat tushunchalari urug'-urug'igacha qurib ketmagan, unutilmagan, unutilmaydi ham.

Ro'zimboy! O'n yillar muqaddam eldoshingiz bir ayol iqtisod fanidan nomzodlik dissertatsiyasida (o'zingiz tahrir qilib bergan) viloyatning besh yillik iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlilidan iborat ekanligi uchun siz uni tabriklashdan uyalganingizni eslabsiz. Nega uyaldingiz? Iqtisod ilmini, mohiyatini tushunmaysizmi? Men ham iqtisodchi emasman, lekin har bir viloyat, har bir tuman statistika boshqarmasidagi bir "hovuch" raqamni qiyoslash, tahlil qilish orqali butun respublika ravnaqi yo'lida asqatadigan kutilmagan va favqlodda xulosalar chiqarish mumkin. Yoki imlo xatosiz yozolmaydigan deputatni misol tariqasida keltiribsiz. To'g'ri, deputat savodli yoza olsa nur ustiga nur, biroq deputatlar orasida hayotda ikki qator xat yozmaganlari, binobarin, imloning ko'chasiga yo'lamaganlari topiladi. Buni qarangki, olimlik martabasining sehri, shukhi ana shunday chalasavodlarni ham mahliyo etadi, rom etadi, yo'ldan uradi".

Tarixchilarimiz sha'niga qaratilgan quyidagi ikki ta'na ikki jihatdan noo'rin va asossiz. "Tarix bo'yicha ilmiy ish yoqlayotganlar, – deb zo'zyapsiz, – moziyning uzoq yoki yaqin davrida sodir bo'lgan voqealarni hozirgi kun – istiqlo' mafkurasi nuqtayi nazaridan tadqiq qilishyaptimi, "tariximizning kir va qora kunlari" haqidagi haqiqatlarni qay darajada ochib, xalqimizga yetkazishmoqda?"

Avvalo, tarixiy mavzudagi yangidan yangi kitoblar shu qadar ko'p bosilmoqdaki, ashaddiy tarixsevar kitobxonlarimiz ham ularni o'qishga ulgurolmay qolishmoqda. Buning uchun tarixchi olimlarimizdan har qancha minnatdor bo'lsak arziydi. Qolaversa, Siz o'tmish voqealarini "hozirgi kun – istiqlo' mafkurasi nuqtayi nazaridan tadqiq qilinishi"ga chaqiryapsiz. Vaholanki, tarixni, tarixnavislikni mafkuraga bo'sundirish hech bir zamonda olqishlanmagan, zero, mafkura izmidan chiqmaslik tarixni o'rganishda eng katta va qaltis xatolarni boshlab beradi, tarixiy haqiqatni barbod etadi. Bunyod etilayotgan Yangi O'zbekistonda birinchi navbatda, hayot haqiqatini qaror toptirish, har sohada, jumladan, olis-yaqin tarixni o'rganishda xolislik an'anasiga asos solish yo'lidan boryapmiz deb o'ylayman, shunday emasmi?!

Maqolada ilm-fan sohasidagi tashkiliy masalalarni ham e'tibordan chetda qoldirmaslikka harakat qilgansiz. To'g'ri qilgansiz. Biroq nachora, jamiyat hayotida ortiqcha hisobdorliklardan voz kechish muammoligicha qolmoqda. Oliy o'quv yurtlarida, ilmiy tadqiqot institutlarida ortiqcha hisobot berishlarni tartibga solish, optimallashtirish borasida qilinadigan ishlar nihoyatda ko'p. Ilmiy tadqiqotdan bir shingilini xorij nashrlarida chop ettirishda ham

mukammallashtirish, oqilona tartib, me'yor bo'lmog'i zarurligi haqidagi fikrlaringizga qo'shilaman.

Burungi fan nomzodi ilmiy darajasi endilikda "Falon fan bo'yicha falsafa doktori" deb yozilayotganiga bo'lgan munosabatingizni asoslash uchun yana bir tanishingizning (?), "Hamma yoqni falsafa doktorlari bosib ketdi" degan qochirig'ini keltiribsiz. Nachora, bu voqeadan ranjish-ranjimaslik har kimning ixtiyori, ammo-lekin bunday ilmiy unvon mohiyatida katta va chuqur ma'no ko'zda tutilganini unutmaganimiz ma'qul-da! Kimyo fani bo'yicha falsafa doktori, filologiya fani bo'yicha falsafa doktori, matematika fani bo'yicha falsafa doktori... Nima nazarda tutilmoqda? U yoki bu fan bo'yicha nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilgan har bir olim o'z fani bo'yicha faylasuf darajasida, faylasufona maqomda fikrlay olishi, mushohada yuritishi darkor deganidir. Endi kim bu yuksak martabaga loyiq-loyiq emasligi esa butkul o'zga masala, o'zga muammo.

Ro'zimboy! Mazkur mulohazalarning tug'ilishiga Siz, Sizning "Jadid" gazetasida bosilgan maqolangiz turtki berdi. Ko'pdan buyon ko'ngilda pishib yetilayotgan ayrim istaklarning qog'ozga tushirilishiga sababchi bo'ldi.

Dunyo va bashariyat taraqqiyotini ilm-fansiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Oddiygina turmush farovonligidan to Uyg'onish cho'qqilarini zabt etish orzusining birdan bir manbayi, asosi, poydevori xalqning intellektual salohiyatida tajassum topadi. Siz-u bizni – hammamizni o'ylantirayotgan, tashvishlantirayotgan maqsad-muddao ham shu! Bu maqsad yo'lidagi chora-tadbirlar shu qadar ko'pki, serqirrak, ularni sanab adog'iga yetish mushkul. Biz qalam ahli, matbuotchilar keng omma orasida ilmiy muhtini sog'lomlashtirish, jonlantirish yo'lida hormay-tolmay xizmat qilmog'imiz zarur deb o'ylayman.

O'zbekiston Fanlar akademiyasining ilmiy-ommabop "Fan va turmush" jurnalida faoliyat yuritgan yillarim ilm-fanimizning ko'plab darg'alari bilan bo'lgan muloqotlar hayotimning eng sururli damlari sifatida yodda qolganidan adqosiz iftixor tuyganlarimni zinhor unutmayman. Kezi kelganda, yoshlar bilan uchrashuv va suhbatlar chog'ida Obid Sodiqov, Sobir Yunusov, Yolg'in To'raqulov, Vosil Qobulov, O'ktam Oripov, Abdumannon Rahimjonov, Hamdam Usmonov, Rahima Aminova, Rahim Bekjonov, Hamid Ziyayev singari milliy ilm-fanimizning unutilmas siymolari haqidagi hayotiy hikoyalar aytgim keladi. "Fan va turmush" har oyda 500 000 nusxada chop etilgani, jurnalda bosilgan maqolalar yuzasidan mamlakatimizning turli burchaklarida yashaydigan keksa-yu yosh mushitariylardan kuniga yuzlab xat-xabar kelishi xalqimizning ilm-fan soha va tarmoqlariga bo'lgan mehr-muhabbati, qiziqishi timsoli bo'lganini o'rtoqlashgim keladi. Qanday bo'lmasin, farzandlarimizda ilmiy-badiiy-texnik tafakkurni tarbiyalashga qaratilgan nashrlar, teleko'rsatuvlar yo'lga qo'yilishi zarurligini bot-bot takrorlagim keladi. Chunki mana shu kabi ishlarning bari, yuqorida aytilgan muhimdan-muhim maqsadga – mamlakatimizda mustahkam ilmiy muhit yaratilishiga xizmat qiladi. Rennessans – Uyg'onish mana shu muhit maydonida tug'iladi, ulg'ayadi, yuksaladi!

Xurshid DO'STMUHAMMAD,
filologiya fanlari doktori, professor

JAHON AYYONIDA

RUXSATSIZ HAJ QILUVCHILAR JAZOLANADI

Saudiya Arabistoni hukumati Haj mavsumida Makkaga ruxsatsiz kirmoqchi bo'lganlarga nisbatan yangi sanksiyalarni e'lon qildi. Bu haqda Qirollik Ichki ishlar vazirligi xabar bermoqda.

Yangi qoidalariga ko'ra, Haj ziyoratini ruxsatsiz amalga oshirganlik yoki amalga oshirishga uringanlik uchun 20 ming Saudiya rialigacha (69 million so'm) jarima solinadi. Xuddi shunday jarimalar Makka shahri va muqaddas qadamjolarga kirishga yoki u yerda qolishga harakat qilgan Haj vizasi yo'q shaxslarga ham tegishli bo'ladi.

Bundan tashqari, qoidabuzarlarga viza olish uchun ariza topshirish, transport yoki boshpana masalasida yordam berganlar 100 000 rialgacha (345 million so'm) jarimaga tortiladi.

QOZOG'ISTON "OLTIN VIZA" JORIY ETMOQDA

Qozog'iston Tashqi ishlar vazirligi mamlakatning investitsion jozibadorligini mustahkamlash va uzoq muddatli biznes hamkorlikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan investitsiya vizalarini olishning yangi qoidalarini tasdiqladi. Bu haqda "Kazinform" axborot agentligi xabar berdi.

Unga ko'ra, Qozog'iston kompaniyalari ustav kapitaliga yoki mahalliy emissiya qimmatli qog'ozlariga kamida 300 ming dollar investitsiya kiritgan chet el fuqarolari investorlik vizasini rasmiylashtirish uchun elektron ariza topshirishlari mumkin bo'ladi. Mazkur "oltin viza" 10 yil muddatgacha mamlakatda yashash guvohnomasini olish imkoniyatini taqdim etadi.

BIR SUTKADA KOINOTGA 6 XIL RAKETA UCHIRILDI

Dunyoning turli kosmodromlaridan 29-30-aprel kunlari oralig'ida 17,5 soat ichida oltita orbital uchirish amalga oshirildi.

Ushbu ko'rsatkich kunlik raketa uchirishlar soni bo'yicha maksimal natijadan ikki baravar yuqori. Bu haqda "Space.com" xabar berdi.

Uchirilgan raketalarning missiyalarining aksariyati sun'iy yo'ldosh internet tarmoqlarini joylashtirish bilan bog'liq.

RIM PAPASI LAVOZIMIGA NOMZOD TAVSIYA QILINDI

AQSh prezidenti Donald Tramp Rim papasi Fransiskning vafotidan so'ng papa vorisligiga o'z fikrini bildirdi va Nyu-York arxiyepiskopini nomzod sifatida ko'rsatdi, deya xabar berdi "Financial Times" nashri.

O'tgan hafta Vatikanda marhum papaning dafn marosimida ishtirok etgan

Tramp o'zining ikkala prezidentlik inauguratsiyasida ham ibodatga boshchilik qilgan kardinal Timoti Dolanni munosib ko'rishini ma'lum qilgan.

SOBIQ PREZIDENT PORAXO'RLIKDA AYBLANMOQDA

AOL nashrida xabar berishicha, 2017–2022-yillarda Janubiy Koreyani boshqargan Mun Je In prezidentlik lavozimi paytida sobiq kuyovining avia-kompaniyaga ishga joylashishi uchun yordam bergan.

Mamlakat prokuraturasi uni poraxo'rlik va o'z vakolatini suiiste'mol qilganlikda ham ayblamoqda.

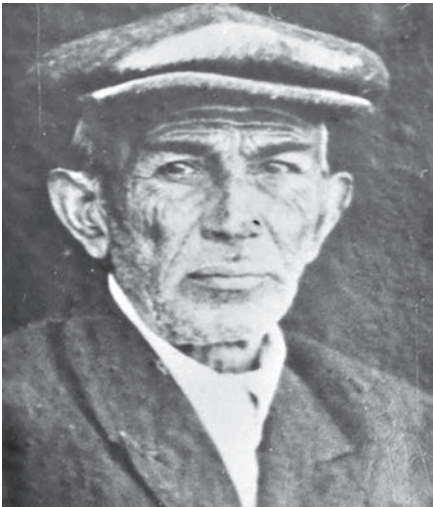

YELKAMA-YELKA

Bir kunda otuvga hukm qilingan aka-ukalar qismati

Boshlanishi 1-sahifada

Manbalarda qayd etilishicha, 1937-yilda O'zbekiston bo'yicha qatag'onga uchragan uch mingdan ziyod mahbusdan 1688 nafari otuvga hukm qilingan. Bu fojia asosan O'zbekiston SSR Ichki ishlar xalq komissarligi huzuridagi maxsus "Uchlik" a'zolari – Apressyan, Segizboyev, Sheyndlin va Yakovlev qo'li bilan amalga oshirilgan. Davlat xavfsizligi boshqarmasi boshlig'i Lases taqdim etgan 615-sonli ish bo'yicha o'limga hukm qilingan buxorolik 17 kishidan to'rt nafari Burhonovlar sulolasi vakillari – aka-uka Mazharuddin, Mukammil, Muhammad hamda ularning jiyani Misboh Burhonov edi.

MAZHARUDDIN BURHONOV (1878–1937)

Nufuzli sulolaning munosib vakili Mazharuddin Burhonov butun hayotini ilimga, xalqni xat-savodli qilishga bag'ishlagan fidoyi, olijanob shaxs edi. Bolaligidan ilimga chanoq Mazharuddin avval otasi qo'lida, keyin eski maktab va madrasalarda ta'lim oladi. U Buxoro madrasasini tugatgach, ilmning keng va zamonaviy manbalaridan bahramand bo'lish niyatida 1914-yildan Istanbul universitetining matematika fakultetida o'qiy boshlaydi. Shuning barobarida Turkiyadagi maktablarda o'qituvchilik qiladi. Bu davrda Istanbul nafaqat G'arb va Sharq ilmlari chorrahasi, balki zamonaviy ta'lim g'oyalari va usullarining ham asosiy markazlaridan biri edi. Universitet tahsili davomida Burhonov nazariy bilimlar olish asnosida ilg'or pedagogik yondashuvlar bilan ham tanishadi. Maktablardagi faoliyati chog'ida ta'limda yangi metodlarni o'z ko'zi bilan ko'radi va bu yondashuvlar Mazharuddin uchun haqiqiy kashfiyot edi. Chunki yangi usullar o'sha vaqtda hali aksariyat Sharq mamlakatlaridagi matnini yodlash va takrorlashga asoslangan an'anaviy ta'lim tizimidan tubdan farq qilardi. Xalqni ilm-u ma'rifatlil qilish g'oyasi esa qahramonimiz qalbida kun sayin jadidlik g'oyalari hamohang uyg'unlashib borardi. "Nega biz ham bolalarimizni mustaqil fikrlashga o'rgatmaymiz? Nega ta'lim amaliyot bilan bog'liq bo'lmasligi kerak? Nega matematika faqat nazariy o'qitilishi, hayotga xizmat qilmasligi kerak?" degan savollar unga bir zum tinchlik bermas edi.

1922-yilda oliy ma'lumotli matematika o'qituvchisi diplomi bilan Buxoroga qaytib kelgach, u ma'rifiy harakatlarning rosmiyan yetakchisiga aylandi. 1922-1923-yillarda Buxoro Xalq Respublikasi Mehnat idorasi boshlig'i va Maorif noziri o'rinbosari vazifalarida ishladi.

"Nashri maorif" jamiyatining xorijda o'qiyotgan talabalarni qo'llab-quvvatlash, maktab va kutubxonalar faoliyatini kengaytirish kabi tadbirlarini keng targ'ib etdi. Buxoro Respublikasi tugatilganidan so'ng Mazharuddin Burhonov hukumat ishlaridan butunlay voz kechib, bor e'tiborini ta'lim bilan shug'ullanishga qaratadi. Xususan, matematika sohasida ilk darsliklar yozadi. 1924–1930-yillarda Buxorodagi dorulmualliminda, so'ngra Samarqand shahridagi musiqa institutida ishlaydi. 1932-1933-yillarda u Dushanbe hamda 1933–1936-yillarda Toshkent shahrida yashab, ilmiy toliblarga matematikadan dars beradi. Keyin Samarqand shahriga ko'chib kelib, maktab o'qituvchiligidan nafaqaga chiqadi.

Mazharuddin Burhonov 1937-yilning 19-iyulida "Milliy ittihad" tashkilotiga aloqadorlikda ayblanib qamoqqa olinadi. Bu vaqtda uning turmush o'rtog'i Saodatxon Samarqand shahridagi o'qituvchilar bilim yurtida tahsil olayotgan edi. Mazharuddin Burhonov so'roq jarayonida 1910-yili Turkiyadan kelganida Fayzulla Xo'jayev bilan tanishganini aytarkan: "U 13-14 yosh bola edi. Men uni siyosiy arbob emas, oddiy millionerning o'g'li sifatida tanigan edim. 1922-yil Turkiyadan qaytib kelganimda katta o'zgarishlar bo'lgan ekan. Albatta, Turkiyada milliy partiyalar ko'p edi. Ammo O'zbekistonda birorta siyosiy partiya yoki "Milliy ittihad" nomli aksilinqilobiy tashkilot haqida eshitgan emasman. "Nashri maorif" kabi ma'rifiy jamiyatlar bo'lgan. Biroq u xalq maorifini qo'llab-quvvatlovchi harakat edi", deydi.

MUKAMMIL BURHONOV (1884–1937)

Burhonovlar sulolasining yana bir vakili Mukammil maktab va madrasada ta'lim olgach, 1908-yilda "Tarbiyai atfol" ("Bolalar tarbiyasi") jamiyati tomonidan Istanbulga o'qishga yuboriladi.

U keyinchalik "Yosh buxoroliklar" partiyasiga a'zo bo'lib, taraqqiyparvar g'oyalarni keng yoyishga intiladi. 1912-yilda Ismoil G'asprali, Abduqodir Shakuriy maktablariga qiyosan o'z uyida yangi usuldagi maktab ochadi. Turli sabablar bilan xat-savod chiqarolmay qolgan katta yoshli insonlar uchun 1913-yilda kechki maktab tashkil etadi. Bu xayrli ishlari uni Buxoro zaminida maorif sohasidagi yetakchi shaxslardan biriga aylantiradi.

1917-yil aprel oyida Buxoroda bo'lib o'tgan yoshlar namoyishidan keyin Mukammil Burhonov Samarqandga ko'chib o'tadi. U ilmiy-ma'rifiy faoliyat bilan shug'ullanishda davom etarkan, yangi davr talab qilayotgan islohotlar uchun bilim va

tajriba orttiradi. Amir hokimiyati ag'darilganidan so'ng u doimiy ravishda Fayzulla Xo'jayevning yaqin yordamchisi va suyanchig'i sifatida siyosiy-ijtimoiy jarayonlarda faol ko'rinish beradi.

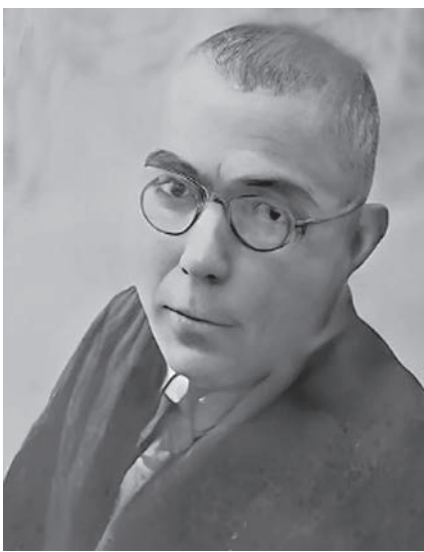
Tarixdan ma'lum, 1922-yilga kelib Abdurauf Fitrat Buxoro Xalq Respublikasida Maorif xalq noziri lavozimiga tayinlangach, chet el ta'lim muassasalariga yoshlarni yuborish ishini rasmiy va tizimli ravishda yo'lga qo'yadi. Bu mustabid tuzum ostidan endi bosh ko'targan Buxoro yoshlariga katta imkoniyat eshigini ochgan voqea edi. Ayni shu paytda Mukammil Burhonov hayotida ham yangi davr boshlanadi.

1922-yil oktyabr oyida u Fayzulla Xo'jayev va RSFSRning Buxoro Xalq Sovet Respublikasidagi doimiy vakili Kojevnikov bilan birga Germaniyaga safar qiladi. Ular Berlinda 25 kun davomida turli uchrashuv va muzokaralarda qatnashadi. Safar asnosida Berlinda tahsil olayotgan buxorolik talabalar – Abduvohid Burhonov, Olimjon Idrisiy va Badri Sayfulmulk bilan uchrashib, kundalik hayoti, o'qish sharoiti, moddiy ahvoli bilan yaqindan tanishadi.

Bu davr talabalar uchun ham, Mukammil Burhonov uchun ham katta mas'uliyat va amaliy tajriba vazifasini o'taydi. U shunchaki kuzatuvchi bo'lib qolmasdan, turkistonlik talabalar tahsili, moddiy ta'minoti va ularning kelajakda Vataniga nafi tegadigan yetuk kadrlar sifatida shakllanishiga ko'maklashish yo'lida faol harakat qiladi. Ilmiy toliblarning dard-u tashvishlariga akalarcha quloq tutadi. Bu samimiy munosabatlardan mustahkam do'stlikka aylanib, 1923–1925-yillar oralig'ida Mukammil Germaniyadan ko'plab maktablar oladi. Talabalar o'z xatlarida millat taqdiri haqida qayg'u'rishlarini bayon etadi.

Mukammil Burhonov 1920–1924-yillarda Buxoro Xalq Respublikasida Adliya noziri, keyinroq BXSRRning RSFSRdagi muxtor vakili vazifalarida faoliyat yuritadi. O'zbekiston Respublikasi tashkil etilgach, Samarqandda Fayzulla Xo'jayevning shaxsiy kotibi bo'lib ishlaydi. Biroq u siyosiy faoliyatni uzoq davom ettirmay, o'qituvchilikka qaytadi. Bo'sh vaqt topdi deguncha maqom san'atining mashhur ustalari Ota Jalol va Ota G'iyosdan musiqiy saboq olib, jiyani Mutavakkil Burhonovga musiqiy ta'lim berishga kirishadi. Bu haqda keyinchalik Mutal Burhonovning o'zi shunday xotirlaydi: *"San'atga, musiqaga, adabiyotga oshno Mukammil amakimning uyiga domla Halim Ibodov, Cho'lpon, Ota Jalol, Ota G'iyos, Levicha Hofiz singari ulug' san'at fidoyilari kelishardi. U kishi tanburni o'z'lari chalardi. Sakkiz yoshimda menga tanbur sovg'a qilgandi. Tanbur chertishni avval amakimdan, keyin ustoz Ota G'iyosdan o'rganganman. Kechakunduz amakim meni musiqadan ayro tushirmasdi"*.

Afsuski, repressiya to'lqini Mukammil Burhonovni ham chetlab o'tmadi. 1937-yil 23-may kuni u "Milliy ittihad" a'zosi bo'lgani, tashkilot g'aznasiga mas'ullik qilgani va xalqni qurolli qo'zg'olonga chorlagani kabi soxta ayblovlar bilan hibsga olinadi. Qo'lga olinganda, unga qarshi hatto ikki yashar qizalog'i Rakinaning o'yinchoqlari ham tekshiriladi. 1937-yilning iyul oyida o'tkazilgan tahqirli so'roqlar-u qiyonoqlar kor qilmagach, "NKVD xodimlarini haqorat qilgani" uchun uch kunga karserga hukm etiladi. Uzlaksiz azoblar sabab butunlay holdan toygan Mukammil Burhonov o'ziga nisbatan barcha tuhmat-u bo'htonlarni tan olgan kishi bo'lib, aslida shu yo'l bilan qiyonoqlardan xalos bo'lish umidida, hujjatlarga behol imzo chekishga majbur bo'ladi...

MUHAMMIR BURHONOV (1897–1937)

Sulolaning yana bir iqtidorli vakili, bolalikdan ilm-ma'rifatga ishtiyoqmand Muhammad jadid maktabi va madrasa tahsilining ilk bosqichini tugatishi bilanoq 1912-yili Turkiyaga o'qishga yuboriladi. U 1921-yilgacha Eski shahar, Bursa va boshqa shaharlarda ta'lim olish barobarida o'qituvchilik ham qiladi. Muhammad "Yosh buxoroliklar"ning Turkiyadagi "Ta'mimi maorif" uyushmasi tashkilotchilaridan biri edi.

Buxoroda amirlik tuzumi ag'darilib, "Yosh buxoroliklar" hokimiyatiga kelgach, Muhammad Burhonov ona yurtiga qaytib, yangi tuzilgan hukumatda muhim lavozimlarda faoliyat yuritadi. Avvaliga Buxoro shahrida, keyinroq Chorjo'y va Shahrisabz viloyatlarida militsiya boshlig'i bo'lib ishlaydi. Burhonovning ushbu davrdagi faoliyati uni nafaqat huquq targ'ibotchisi, balki jamiyatni yangi yo'nalishga yetaklashda fidoyi shaxs sifatida namoyon qiladi.

1924-yili u oilaviy sabablar bilan Turkiyaga qaytib boradi va ikki yildan ortiq muhojirlikda yashaydi. Bunday uzoq muddat chetda qolish Sovet hukumati tomonidan shubha ostiga olinadi. Ular ushbu safarni "Usmon Xo'jayevga katta miqdorda pul olib borganlik" hamda "Turkiyadan turib BXR hukumatini qo'llab-quvvatlash" sifatida talqin etadi.

1926-yilda Buxoroga qaytib kelgan Muhammad Burhonov O'zbekistonda kuchaygan siyosiy bosimlar natijasida barcha davlat lavozimlaridan chetlatiladi va Samarqanddagi 5-maktabda o'qituvchilik qiladi. Garchi bu bosqichda qahramonimiz faoliyati tashqi tomondan sokin ko'rinmasa, u millat taraqqiysi fikridan bir zum voz kechmagan, shu g'oya bilan tirik edi.

Muhammad Burhonov 1937-yilning 12-iyunida Samarqandda qo'lga olinib, Toshkentda so'roq qilinadi. Unga nisbatan ayblovlar qalashtirib tashlanadi: "Milliy ittihad" a'zosi; militsiyada ishlab yurgan vaqtda qizil armiyaga qarshi qo'rboshilarni qo'llab-quvvatlagan; Turkiyada bo'lib, xorij mamlakatlaridan sovetlarga qarshi kurashda yordam so'ragan va hokazo...

Hujjatlardan ayon bo'ladi, Muhammad Burhonov har bir harakatini asoslar bilan izohlab, o'zining beayb ekanini tushuntirishga harchand urinmasin, ularning hech biri inobatga olinmaydi. Siyosiy muhit shunday edi: hatto muhojirlikdagi tanishlar bilan tasodifiy aloqa ham "millatchilik", "aksilinqilobchilik" deb baholanardi.

MISBOH BURHONOV (1905–1937)

Misboh – Burhonovlar sulolasining bugun biz hikoya qilayotgan eng yosh vakili. Uning otasi Muzainiddin Burhonov aniq fanlarning yetuk bilimdoni bo'lgan, dunyoqarashi keng mudarris sifatida nom qozongan edi. Misbohning jadid maktablarida va zamonaviy bilim yurtlarida ta'lim olib, o'z davrining faol, erkin fikrli, ilg'or yoshlaridan biriga aylanishida, tabiiyki, ziyoli

otasining, oiladagi ma'rifiy muhitning hissasi katta bo'lgan.

Buxoroda amirlik hokimiyatining mutlaq zo'ravonligi hukm surayotgan bir paytda 14 yoshli Misboh va uning padari kutilmaganda adolatsiz hukm tufayli zindonga tashlanadi. Zulmning og'ir bosimi bola qalbida qo'rquv va ojizlik emas, aksincha, erkinlikka intilish va zolim tuzumga qarshi kurashish irodasini mustahkamlay bordi. Muayyan ma'noda bu sinovli kunlar Misbohning kelgusi faoliyati va qarashlarida muhim o'rin tutadi.

1919-yilda otasi vafotidan so'ng Misboh Buxoroni tark etishga majbur bo'ladi. U dastlab Samarqand va Toshkentdagi bilim yurtlarida, keyinchalik Moskva davlat universitetining jurnalistika fakultetida tahsil oladi. 1928-yilda o'qishni muvaffaqiyatli tamomlab, Vataniga qaytgach, bir muddat Samarqandda faoliyat yuritadi. Keyinroq Dushanbe shahriga ko'chib o'tib, 1933-yilgacha "Tojikistoni surx" gazetasida bosh muharrir lavozimida ishlaydi. Mis-

boh Burhonov yosh va iqtidorli jurnalist sifatida o'z ijodi orqali jamiyatda ma'rifat va taraqqiyot g'oyalarni keng yoyishga intiladi. Biroq...

1933-yilda chaquv ortidan u ham "aksilinqilobchi" degan asossiz va siyosiy tusdagi ayblovlar bilan hibsga olinib, besh yilga qamoq jazosiga hukm qilinadi. Hibsdalik paytida ham unga nisbatan qattol tuzumning siyosiy tazyiqlari davom etar, butun mamlakat bo'ylab stalincha repressiyalar avj olib ulgurandi.

Misboh Burhonov hali ozodlik nafasini to'liq his qilib ulgurmasidan, 1937-yili tag'in qamoqqa olinadi va unga O'zSSR Jinoyat kodeksining 60- va 67-moddalari asosida "xalq dushmani" degan yangi ayblov qo'yiladi. Bunga qadar ham qamoqning chidab bo'lmas uqubatlarini boshdan kechirgan qahramonimiz bemajol, zaif va kasalmand holda edi. Shu bois aytarli so'roq qilinmasdan, barcha ayblovlar bo'yiga ilinadi-qo'yadi. O'zining hech bir gunohini anglamagan iqtidorli Misboh hali oila ham qurib ulgurmay, oliy jazo – o'limga hukm qilinadi.

1937-yil 25-oktyabr. Sulolaning to'rt nafar zabardast vakili yelkama-yelka turib shahid bo'ldi. Shu tariqa o'z zamonasining peshqadam bo'lgan ziyoli oilaning to'rt ustuni bir paytda quladi. Siz farzandlar dog'i boshiga tushgan mustipar onaizorning holini tasavvur qila olasizmi? Minglab, o'n minglab asl jigargo'shasidan ayrilgan ona xalqning zabun holini-chi?!

Ana shu jonfidolliklar, tarixning shafqatsiz va achchiq saboqlari bugungi tinch va osoyishta kunlarning qadrini anglatib, milliy istiqlolimizni, onajon Vatanimizni ko'z qorachig'iday asrab-avaylashga doimo da'vat etib turadi.

Rustambek SHAMSUTDINOV,
tarix fanlari doktori,
professor

XOTIRA AZIZ

QATAG'ON QURBONLARI

(Davomi. Boshlanishi o'tgan sonlarda).

Nabi Rasulzoda – Andijon shahrida tug'ilgan. "Milliy ittihad" tashkilotining Andijondagi bo'limi a'zolaridan biri bo'lgan. Uning 1930-yil 2-iyundagi tergovda aytgan gaplari hamda "Milliy ittihad" tashkiloti a'zosi Akbar O'raxaliyevning 1935-yil 14-sentyabrdagi tergovda bergan ko'rsatmalaridan ayon bo'ladi, Nabi Rasulzoda aksilinqilobiy faoliyati uchun otigan.

Abdulhay Ayubiy – Andijon shahrida mudarris oilasida tug'ilgan. Abdulhay Ayubiy "Milliy ittihad" tashkilotining faol a'zosi bo'lgan. U tashkilotdagi aksilinqilobiy faoliyati uchun qamalgan. Undan keyingi taqdiri noma'lum.

Mahmud Qorizoda – Andijon shahrida tavallud topgan. O'qituvchilik bilan shug'ullangan. Arxiv hujjatlarida qayd etilishicha, u "Milliy ittihad" tashkilotining Andijondagi bo'limi a'zolaridan biri bo'lgan. 1932-yili sud kollegiyasining hukmi bilan 3 yil muddatga konslagerga yuborilgan.

Xazabjon Ibrohimov – Andijon shahrida Nayman qishlog'ida tug'ilgan. "Milliy ittihad" tashkilotining Andijondagi bo'limi hamda hududdagi Nayman qishloq sovetining a'zosi bo'lgan. 1931-yili 3 yil muddatga qamoq jazosiga tortilib, konslagerga hukm qilingan.

Usmonjon Sarkorov – 1897-yili Andijon shahrida tug'ilgan. Millati o'zbek. NKVD Andijon sektori yordamchi xo'jaligida ishlagan. 1922-yilda "Milliy ittihad" tashkilotiga a'zo bo'lgan. Tashkilotning Andijondagi bo'limi faollari qatorida "Milliy ittihad"ning rahbariyati yig'inlarida doimiy ravishda qatnashib, tashkilot faoliyatidan to'liq xabardor bo'lgan. Usmonjon Sarkorov 1930-yili sovet organlari tomonidan hibsga olinib, qamoq jazosiga hukm qilingan.

Azizbek MAHKAMOV,
tarix fanlari bo'yicha
falsafa doktori
Nigoraxon AKBAROVA,
tadqiqotchi
(Davomi kelgusi sonda).

“Bir kun kelib, men xalqim uchun xat yozib, yuzidan o'pib ketaman. Shunchalar shirin uxlab yotgan edingizki, sizni uyg'otishga ko'zim qiymadi, deyman.

Aziz NESIN

ZARDA

Mavzuning menga aloqasi yo'q deyishga oshiqmang. Bolalikda uch-to'rt o'rtoq yig'ilib, yong'oq, gugurt quti yo shunga o'xshash nimanidir o'rtaga tikib o'yinlar tashkil qilganimiz bor. O'zimdanda qiyos, bordi-yu uydagilar qo'qqisdan biror ish buyurib qolsa, qo'lim yumushda bo'la turib, ko'ngil o'yin tomonida qolardi. Ish tezroq tugasa-yu, bolalar safiga o'yinga qaytsam.

Yutuq – g'olib bo'lganniki. Borini boy bergan esa tag'in yong'oq izlashga yoki o'choq boshilab gugurt quti axtarishga sho'ng'ib ketardik. Biz bolalarga yong'oq go'yo boylik, o'yinda yutqazmasdan uni ko'paytirish esa bir xum tilla topgandagidek zavq berardi. Uning o'ziga chorlovchi gashti, xumori bor edi. Bu beg'ubor davrdagi ermakdek tuyulishi mumkin, ammo chuqurroq tahlilga tortilsa, tabiatan insonda omda va tavakkalchilikka qiziqish borligi oydinlashadi. Qaniydi, bu ishtiyoq bolalikning o'zi singari qaytmas bo'lsa, o'tmishda qolsa. Ruhiyatimizda yong'oq bilan bab-baravar o'sib borar mayning tobora g'uj tomir yoyishi ko'pda fojiga yo'l ocharkan. So'zimiz o'ynashib bo'lmaydigan o'yin – qimor haqda!

“UTSA TEGAMAN, UTDIRSA SO‘YAMAN”

Manbalar qimor o'yinlarining insoniyat tarixida qadimdan mavjud ekanini dalilaydi. Masalan, Mesopotamiya hududidan topilgan miloddan avvalgi III ming yillikka oid suyakdan yasalgan shoshqol donachalari. Yoki miloddan avvalgi I ming yillik o'rtalarida Hindistonda yaratilgan mashhur “Mahobhorat” dostoni. Asarda dramatik voqealar zanjiriga ko'ra, bosh qahramonlar fojiasiga aynan shoshqol – qimor sabab bo'ladi. Bu orqali qimor shunchaki o'yin emas, balki inson taqdiriga keskin ta'sir ko'rsatuvchi jiddiy omil sifatida talqin qilinadi.

Bunday talqinlar xalq og'zaki ijodiyotida ko'plab topiladi. Masalan, o'zbek xalq dostonlaridan biri “Kuntug'mish”da Xolbeka obrazini olaylik. O'n to'rt yoshga yetgach, uning husni kamoli ovozası olamga yoyiladi. U go'zal, ayni paytda aqlli, nard o'yiniga mohir qiz bo'lib yetishadi. Unga barcha mamlakatlardan sovcilar kela boshlaydi. Xolbeka sovcilarga: “Har kim meni olaman deb kelsa, oldiga nard o'yinini qo'yaman, o'ynayman, utsa tegaman, utdirsa so'yaman”, deb shart qo'yadi. Hatto shahar podshosi Buvraxonga ham shu javobni aytadi...

Zamonlar o'tirdi. Qimor shaklan o'zgarib, soddalashti va shuning

O'YNASHIB BO'LMAYDIGAN O'YIN

ortidan tobora ommalashdi ham. Masalan, IX asrda ilk bor Xitoyda o'yinbop kartalar paydo bo'ldi. XVII asrga kelib esa Italiyada dunyodagi ilk kazino ochildi. Biroq mohiyat o'sha-o'sha – “utdirsa so'yaman”ligicha qoldi. Zotan, qimor o'yinga bilib-bilmay bosh qo'shayotganlarni-da pichoqsiz so'ymoqda.

OSONNING OSTIDAN, YENGILNING USTIDAN

Bugungi kunda bukmeklerlik kompaniyalari ishlab chiqqan ilovalar orqali sport musobaqalari, kazino o'yinlariga pul tikish keng quloch yoyib, domiga tushganni “quchog'i”dan qo'yib yubormayapti. Onlayn qimor orqali oson pul topish illyuziyasi ko'pchilikni o'ziga tortayotgani achinarli.

Undan ham achinarlisi, ko'p holda bu o'yinga oqni qoradan ajratib biladi deganimiz oliy ma'lumotli insonlar, oylik maoshi bilan bemalol ro'zg'or tebratayotganlar, ilm izlab uyidan uzoqda yashayotgan talabalar ham ilinib qolmoqda. Ular mablag'iga qo'shib vaqtini ham yo'qotmoqda. Holbuki, bu o'yinlarda yutqazish ehtimoli doim yuqori – buni hatto o'sha ilovani yaratganlar ham oshkora aytadi. Shunga qaramay, “Nega odamlar bu yo'ldan toymayapti?”, “Nima uchun birdaniga katta pul kerak bo'lib qolyapti?”, “Nafsimiz shunchalik hakalak otib ketdimi?”, “Yo mehnatga tobimiz yo'qmi?” Savollar bisyor.

“Osonning ostidan, yengilning ustidan” degichlar doim topiladi. Ana shularni boya biz aytayotgan ilovalar bir deganda tuzog'iga tushiradi-qo'yadi. Ilovaning o'zi shunday tuzilganki, insonning ongidagi eng zaif nuqtani o'zi aniqlab, ayni o'sha tomondan hujumi boshlaydi. Zaiflik esa me'yordan ortiq berilib ketish, yutish istagidir.

“ENDI, ALBATTA, CHIQADI”

Dastlab bir-ikki so'm yutqazasiz, bu hamiyatingizga tega boshlaydi: “o'zimda bor narsani shunday havoga sovrub yuboraveraman-

mi, baribir yutaman”, deb jahd qilasiz. “Yiqilgan kurashga to'y-mas”, deganlaridek boy berilganini qaytarib olish ilinjida battar bu girdob domiga tushib boraverasiz. Orada sizga yutishga imkon berishadi (xo'rak!) va xayolda “eplasa bo'larkan-ku” degan o'y shunchaki yutqazib ketaver-mayman degan ko'r g'urur bilan uyqashib butun fikrni qamrab oladi. Bu g'alabachalar o'zingizga ishonchni oshiradi va oldin hech qayerda tuymagan quvonchni seza boshlaysiz. Endi o'yinga emas, o'sha quvonchga bog'lanib qolasiz. Imkon bo'ldi deguncha telefonga yopishasiz, hech kim bilan gaplashgiz va boshqa hech nimani o'ylagiz kelmay qoladi.

Cho'ntak qurib qolsa-chi? Turgan gapki, tanish-bilishdan qarz ko'tarasiz yo bankdan yoppasiga kredit olasiz. Hash-pash deguncha uni ham boy berganingizni payqamay qolasiz.

Bo'lar ish bo'ldi, to'xtatish kerak, deb o'ylagan paytingizda esa g'isht qolipdan allaqachon ko'chgan, yo'qotilgan pullarni qanday qilib bo'lsa-da o'rniqa qo'yish vasvasasi bilan andarmon bo'lasiz. Ulug'lar aytish: “darding bo'lsa bo'lsin, qarzing bo'lmasin”. U yoqda qarzni vaqtda uzolmay, bu yoqda ro'zg'orni butlolmay do'st-u yor oldida yuzingiz shuvut bo'lib, doimiy tajang, asabiy kayfiyatga tushsangizda, ko'knori xayolingiz shu safar qo'lingiz baland kelishiga, yutuq endi, albatta, chiqishiga umid beraveradi. Biroq mana shu umidlarning barchasi puchga chiqqan paytda, bu yo'lga kirgan kimki bor, o'zini boshi berk ko'chada ko'radi va undan chiqib ketishning chorasi o'laroq qay biri mol-mulkini sotadi, qay biri frib berishga o'tadi. Xudo ko'rsatmasin, yana qay birlari o'z joniga qasd qilishgacha boradi.

BARCHAGA DARS QURBONLAR

Bu ko'ngilga qo'rquv solish yo to'qima va yoki ehtimoliy gaplar ham emas, shu bugun yon-verimizda

ro'y berayotgan holatlardir. Yaqin yillarda ijtimoiy tarmoqda tarqalgan onlayn qimor bilan bog'liq xabarlarining ayrimlariga e'tibor qaratsak: *Buxoroda totalizatorida 100 mln so'm yutqazgan yigit o'tanasining seyyini o'marib yoqib yubordi; Nukusda mansab o'rnidan foydalanib 9,2 mlrd so'm pulni qimorda yutqazgan bank xodimi 8 yilga qamaldi; Surxondaryoda bank xodimi 278 nafar fuqaroga naqd pul ko'rinishida chiqarilgan jami 121,1 mln so'm nafaqa pullarini ularning nomidan soxta imzolar qo'yish orqali o'zlashtirib, ushbu pullarni “1Xbet” onlayn kazino o'yinlariga ishlatib, talon-toraj qilganligi aniqlandi; Farg'ona shahrida onlayn qimor sabab qarzga botgan yigit qo'shni mahalladagi uyga o'g'rilikka tushib, payqab qolgan xonadon bekasini pichoqladi; Andijonda uch nafar farzandning onasi, 28 yoshli ayol 11 million so'mni boy bergani sabab o'zini daryoga tashladi; 24 yoshli yigit qimorda yutqazgani ortidan paynet shoxobchasi yonida o'zini yoqib yubordi...*

Biz hali o'zgalar nomiga kredit olib yutqazganlar, uyini sotib ko'chada qolganlar, xonavayron bo'lib o'ta-onasi va farzandlarining ko'ziga qarayolmay musofirlikda yurganlar haqida indamadik.

KESKIN NAZORAT ZARUR

Qimorbozlik – bu faqat bir shaxsning muammosi emas, balki butun oila, yaqinlar va keng ma'noda jamiyatni halokat sari yetaklovchi jiddiy ijtimoiy illatdir. Ayrim ma'lumotlarga ko'ra, onlayn qimor sabab har yili O'zbekistondan 350 milliarddan 1 milliard dollargacha mablag' xorijga chiqib ketmoqda. “Pul qo'lining kiri” degan gap bu o'rinda o'tmaydi. Chunki masalaning iqtisodiy ko'lami ortida inson taqdiri, parokandalik, izdan chiqib ketgan kelajaklar – jamiyatdagi qaltis oqibatlar yotibdi. O'nlab, yuzlab yoshlar hayoti qimor tufayli botqoqqa botmoqda.

Shukur LATIF

MING-YIL OLDIN AYTILGAN

BUGUNNING GAPI

Maqollar, nazarimda, hozirgi yoshlar nutqini tark etayotganday. Go'yoki ular eskilik sarqitlari, bugungi avlod uchun munosib emas. Ming yillar osha bizgacha yetib kelgan maqollar aslida chinakam xalq donishmandligi, har qanday badiiy asar bilan bellasha oladigan xalq og'zaki ijodi namunalidir. Ajdodlarimiz, xoh xos, xoh avom bo'lsin, nutqini albatta, maqollar bilan bezagan, maqollar ularga milliy an'analar, qadriyatlariga amal qilib to'g'ri yashashga ko'mak bergan.

Koshg'ariy bobomiz ham “Devon-u lug'otit-turk”da yuzlab maqollar keltiradi va albatta, ularning ma'nolari, qachon, qanday holatda

ishlatilishi haqida tushuntirish beradi. Buni qarangi, ular hozir ham ahamiyatini yo'qotmagan, dolzarb. Mana, shunday maqollardan biri:

“Tamu qapug'in achar tavar”.

Bu yerda: “tamu” – tamug', ya'ni do'zax, “qapug” – eshik, “achar” – ochar, “tavar” – tavar, ya'ni buyum, ammo ushbu maqolda “tavar” so'zi, Mahmud Koshg'ariy izohiga ko'ra, “pora” ma'nosida ishlatilgan. Maqolning mazmuni: “Pora do'zax eshigini ochadi”.

Demak, ming yil, ikki ming yil oldingi ajdodlarimiz ham pora berish nafaqat jamiyat uchun, balki insonning o'zi, oxirati uchun ham salbiy hodisa deb bilganlar.

Abduvohid HAYIT

TARMOQLARDA NIMA GAP?

Hozirgi kunda ijtimoiy tarmoqlarda, ayniqsa, telegramdagi uy sotish kanallarida shunday holatga ko'p duch kelamiz: odamlar yashab turgan, jihozlangan uylarini sotuvga qo'yishmoqda. Sotuv sabablariga e'tibor bersangiz, ko'pincha qarz tufayli deb yoziladi.

Ularining qarzga kirish sabablari esa deyarli bir xil:

1. Bankdan va odamlardan qarz olib, biznes qilaman deb bankrot bo'lgan.

Odamlar “biznes qilaman” deb, bilim va tajribasiz holda ish boshlaydi. Ko'pincha bu ishlar mo'jiza kutganday boshlanadi va kutilgan daromad kelmaganidan keyin hammasidan ayrilishadi. Qarzni qaytarish imkonini bo'lmagan uchun oxiri uyini sotishga majbur bo'ladi.

2. Havas qilib katta-katta uylar va mashinalar olgan.

Aksariyat odamlar o'zining iqtisodiy holatini hisobga olmasdan, “manmanlik” va havas tufayli katta, shinam uy qurib, “kreditga” yoki qarzga qimmat mashina sotib oladi. Biroz vaqt o'tgandan keyin esa bu narsalar og'ir yukka aylanadi.

3. To'y va ma'rakalar uchun ortiqcha xarajat qilgan.

“Qizimni to'yini qilib qo'yay”, “o'g'limni uylantiray” deb, katta to'ylar o'tkazish, ortiqcha chiqim qilish oddiy holga aylangan. Buning uchun qarz olingan

NIMA UCHUN YASHAB TURGAN

UYIMIZNI SOTYAPMIZ?

bo'lsa, keyin qaytarish qiyin bo'ladi va uy-joyini sotishgacha olib keladi.

4. “Variantchi”larga uchrab qolgan.

Ko'plab odamlar ishonchsiz odamlar bilan ish yuritadi. Mulkni yaxshigina foyda qilaman deb topshirgan, ammo oxiri aldanib, sotishdan boshqa chorasi qolmaydi.

Asosiy sabab – moliyaviy savodxonlik yetishmasligi

Har bir muammoning ichidagi asosiy ildiz – moliyaviy bilimning yetishmasligi. Odamlar:

- Qanday sarf qilishni,
- Qarzni qanday olish va qay tarzda qaytarishni,

Bu achinarli holatlarga chek qo'yish maqsadida 2024-yil 19-aprel kuni davlatimiz rahbari tomonidan “Lotereyalar va tavakkalchilikka asoslangan o'yinlarni tashkil etish va o'tkazishni tartibga solishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi farmon imzolandi. Unga ko'ra, 2025-yil 1-yanvardan boshlab bu faoliyatga qonuniy asosda ruxsat berish, uni tartibga solish va nazorat qilish tizimi yo'lga qo'yildi.

Farmon ijrosi yuzasidan tashkil etilgan matbuot anjumanida Istiqbolli loyihalar milliy agentligi boshqarmasi boshlig'i Nodir Jo'rayev ta'kidlaganidek, asosiy maqsad fuqarolar huquqini himoya qilish, noqonuniy qimor oqibatlarini bartaraf etish va zararlarini kamaytirishdir.

“Afsuski, odamlarda qimor-bozlikka moyillik yo'q emas. Har qanday mobil ilovani ochsangiz, deyarli har ikkinchi reklamada qimorga oid platformalar chiqib keladi. Bu insonni o'ziga sekin-astalik bilan jalb qiladi. Odamlar xorijiy, nazoratsiz va ko'pincha aldatchi saytlarda qimor o'ynab, katta mablag' yo'qotishmoqda. Farmonning mohiyati shundaki, qonuniy asos yaratilib, litsenziyalangan platformalar orqali bu faoliyat nazoratga olinadi. Ko'p guvohi bo'lyapmiz, qimor o'yinlari jinoyatchilik, shaxsiy qarzdorlik va o'z joniga qasd qilish kabi og'ir oqibatlarga sabab bo'lmoqda. Qonuniy tizim orqali bunday illatlarni kamaytirish mumkin”, deydi agentlik vakili.

Hindiston milliy ozodlik harakatining rahnamolaridan biri Mahatma Gandi aytish “dunyoni o'zgartirmoqchi bo'lsang, buni o'zingdan boshla”. Agar insonning o'zi yaxshi tomonga evrilishni istamasa, har qanday taqiq foyda bermasligi mumkin. Biz esa sizga bu yo'ldan yuring, yo yurmang demoqdan yiroqmiz. Shunchaki uning ming yillardan buyon o'zgarmas qoidasini eslatish bilan kifoyalanamiz: “Qimorda faqat o'ynatganlar yutadi”. Tamom.

Jadid

Muassislar:

O'ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI

RESPUBLIKA MA'NAVİYAT VA MA'RIFAT MARKAZI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI

MILLIY MASS-MEDIANI QO'LLAB-QUVVATLASH VA RIVOJLANTIRISH JAMOAAT FONDI

“SHAHIDLAR XOTIRASI” JAMOAAT FONDI

Bosh muharrir: Iqbol Mirzo

Mas'ul kotib: Shuhrat Azizov

Navbatchi muharrir: Dilmurod Do'stbekov

Sahifalovchilar: Erkin Yodgorov Nigora Tosheva

Muallif fikri tahririyat fikri bilan mos kelmasligi mumkin.

Tahririyatga yuborilgan maqolalar muallifga qaytarilmaydi va ular yuzasidan izoh berilmaydi..

Gazeta 2023-yil 26-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 195115 raqam bilan ro'yxatga olingan.

Adadi – 19733

Shundan:

Kirill yozuvida – 8 019

Lotin yozuvida – 11 714

Media kuzatuvchilar – 43 086

Buyurtma: G – 540.

Hajmi: 4 bosma taboq, A2.

Nashr ko'rsatkichi – 222.

Tashkilotlar uchun – 223.

1 2 3 4 5 6

Manzilimiz:

Toshkent shahri,

Shayxontohur tumani,

Navoiy ko'chasi, 69-uy

Telefonlar:

Qabulxona: (71) 203-24-20

Devonxona: (97) 745-03-69

jadidgt@mail.ru (71) 203-24-17

Jadid_gazetasi@exat.uz

“Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosmaxonasi.

Bosmaxona manzili:

Toshkent shahri,

Buyuk Turon ko'chasi, 41-uy.

Bosishga topshirish vaqti: 21:00

Bosishga topshirildi: 20:30

Sotuvda narxi erkin.

www.jadid.uz